

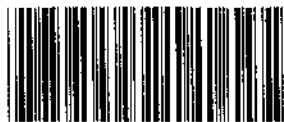
UNIVERZITA KARLOVA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Knihovna UK PF

PF17664

Praha 2008

Lucie Svobodová

UNIVERZITA KARLOVA

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Postavení nezletilého v civilním procesu

Praha 2008

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Dita Melicharová, PhD.

Vypracovala:

Lucie Svobodová

Jenišovice 272

46833 Jenišovice

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a veškerou použitou literaturu a další podkladové materiály uvádím v seznamu použité literatury.

V Jenišovicích dne *14.4.2008*

Sedláčková
.....

Poděkování:

Ráda bych touto cestou vyjádřila svůj dík JUDr. Ditě Melicharové, PhD. za její cenné připomínky, trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce. Rovněž děkuji JUDr. Lucii Treglerové a paní Jarmile Petruškové, které mi poskytly významné informace z praxe, jež byly důležitým zdrojem této práce.

OBSAH:

1. ÚVOD.....	2
2. POJEM NEZLETILÝ.....	4
3. ÚČASTENSTVÍ NEZLETILÉHO.....	7
3.1. Způsobilost být účastníkem.....	7
3.2. Procesní způsobilost.....	8
3.3. Zastoupení.....	10
4. JEDNOTLIVÁ ŘÍZENÍ S ÚČASTÍ NEZLETILÉHO.....	13
4.1. Nesporné řízení.....	13
4.2. Péče soudu o nezletilé.....	15
4.3. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení.....	23
4.4. Řízení o povolení uzavřít manželství.....	26
5. VÝSLECH NEZLETILÉHO.....	29
5.1. Důkazní prostředky.....	29
5.2. Výslech.....	31
5.3. Právní úprava výslechu nezletilých jako účastníků řízení.....	35
5.4. Zvláštnosti výslechu nezletilých.....	39
5.5. Praxe výslechu nezletilých účastníků řízení.....	41
6. ROZHODOVÁNÍ.....	48
6.1. Požadavek rychlosti.....	48
6.2. Řešení dohodou.....	49
6.3. Změna rozhodnutí.....	50
7. ZÁVĚR.....	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	58
PŘÍLOHA Č. 1: Výpověď o praxi výslechu nezletilých v občanskoprávních řízeních... 60	
PŘÍLOHA Č. 2: Výslech nezletilého orgánem sociálně-právní ochrany dětí.....	65

vidět další specifikum v postavení nezletilého v civilním procesu.

Konečně také pro rozhodování v řízeních, jichž se nezletilý účastní, nalezneme v právní úpravě jisté odlišnosti od běžného postupu. Práce přitom zdůrazňuje zejména požadavek na co nejrychlejší projednání a rozhodnutí věci dotýkající se nezletilého. Dále zmiňuje důležitost dohody při řešení některých věcí, hlavně z oblasti péče soudu o nezletilé. A konečně se věnuje i možnosti změny určitých rozsudků vydaných v řízeních s účastí nezletilého i bez návrhu. Argumentem odůvodňujícím tyto odchylky přitom je, stejně jako u dalších specifík v civilním procesu z důvodu účasti osoby mladší osmnácti let, aby byl zajištěn co nejlepší zájem nezletilého dítěte.

K následujícímu textu je třeba ještě dodat, že se jednotlivým tématům věnuje s různou intenzitou. Podrobněji přitom upravuje ty otázky, které se jeví jako nejzajímavější z pohledu postavení nezletilého v civilním procesu, neboť cílem této práce je seznámit její čtenáře právě s odchylkami v právní úpravě civilního procesu, které jsou odůvodněny účastí nezletilých osob v soudním řízení.

2. POJEM NEZLETILÝ

Pojem nezletilý je v právní terminologii běžně používán, a to nejenom v právu soukromém. Často se však v teorii i praxi setkáváme s výrazy jinými, užitými namísto něho, vyjadřujícími ovšem totéž. Pro účely této práce je tak nutné seznámit se nejen s obsahem pojmu nezletilý, ale i s výrazy používanými místo něho.

Obecně pojmem nezletilý označujeme osobu, která nedosáhla zletilosti. Ta má přitom z hlediska právního značný význam, neboť jen fyzická osoba, která je zletilá, má v plném rozsahu způsobilost k právním úkonům, neboli schopnost vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti³. Do okamžiku nabytí zletilosti hovoříme pouze o částečné způsobilosti a to k právním úkonům, které jsou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající věku nezletilého⁴.

Zletilost má význam i ve vztazích mezi rodiči a dětmi, neboť od okamžiku, kdy ji dítě nabude, rodiče přestávají být jeho zákonnými zástupci.⁵

Podle občanského zákoníku je nezletilým osoba, která nedosáhla osmnáctého roku věku, neboť se v něm říká, že zletilosti se nabývá dovršením osmnáctého roku⁶. Zároveň však dodává, že před dovršením tohoto věku se zletilosti nabývá jen uzavřením manželství, což je jediná výjimka z obecného pravidla, kterou české občanské právo zná a upravuje. Takto nabytá zletilost se pak neztrácí ani zánikem manželství ani jeho prohlášením za neplatné. Je ovšem třeba uvědomit si, že manželství může být uzavřeno nejdříve po dovršení šestnáctého roku věku a to se souhlasem soudu⁷. Zletilosti se však nenabude uzavřením manželství zdánlivého, tedy neexistujícího.

Pokud jde o dosažení věku 18 let, je dovršen již počátkem, tedy 00.00 hodin, toho dne, který číslem a měsícem odpovídá dni, kterého se člověk před 18 lety narodil.⁸

Podíváme-li se i na jiné právní úpravy, nalezneme podobné vymezení, jako je v občanském zákoníku, i v Úmluvě o právech dítěte a to v jejím článku 1. Zde je uvedeno, že pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu,

3 § 8 odst. 1 občanského zákoníku.

4 § 9 občanského zákoníku.

5 Madar, Z. a kol. Slovník českého práva. 3. vydání. Praha: Linde, 2002, s. 1805.

6 § 8 odst. 2 občanského zákoníku.

7 § 13 zákona o rodině.

8 Švestka, J., Jehlička, O. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 83.

jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

V tomto případě se tedy pro osobu, která nedosáhla zletilosti, používá označení dítě namísto pojmu nezletilý, což není neobvyklé. V českém právu se lze běžně setkat se spojením nezletilé dítě. Navíc úmluva dosažení zletilosti spojuje stejně jako náš občanský zákoník s dovršením osmnáctého roku věku. Zároveň ale připouští, že právní úprava může být odlišná a zletilosti tak lze dosáhnout i dříve.

Jedním ze zákonů, který používá namísto termínu nezletilý pojem dítě, je zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Ten stejně jako Úmluva o právech dítěte do okruhu oprávněných dětí zařazuje pouze osoby nezletilé⁹, když říká, že pro účely tohoto zákona se dítětem rozumí nezletilá osoba. Blíže však nerozvádí, koho za nezletilce považuje. Zde se tak použije vymezení obsažené v občanském zákoníku a Úmluvě o právech dítěte.

K používání pojmu dítě, kterým se často nahrazuje označení osoby za nezletilou, je třeba dodat, že tyto pojmy nejsou synonyma. Dítětem může být nazývána i osoba zletilá, což se také v každodenním životě děje. Lze se s tím ovšem setkat i v zákonech. Jako příklad může sloužit zákon o rodině, který pojmu dítě používá ve smyslu potomek. Ve své části třetí se věnuje vzájemné vyživovací povinnosti rodičů a dětí, kde ukládá dítěti povinnost, je-li schopno se samo živit, zajistit svým rodičům slušnou výživu, jestliže toho potřebují¹⁰. V dané situaci nelze za dítě považovat pouze osobu nezletilou, neboť toto ustanovení je hlavně zaměřeno na dobu stáří rodičů, respektive jejich důchodový věk.

Dědické právo má vlastní pojmosloví. Pro označení osob mladších osmnácti let, které jsou podle občanského zákoníku neopomenutelnými dědici, používá spojení nezletilý potomek¹¹. Pojem dítě zde totiž není terminologicky přesný, protože potomkem nejsou pouze děti zemřelého, ale i jejich děti, tedy vnuci, případně i pravnuci.

Používá však i pojem nezletilý a to v souvislosti s projevem poslední vůle, kdy způsobilost k ní přiznává již osobám, které dovršily patnáctý rok věku¹².

9 § 2 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

10 § 87 odst. 1 zákona o rodině.

11 § 479 občanského zákoníku.

12 § 476d odst. 2. občanského zákoníku.

Speciální úpravu označení nezletilých osob obsahuje i zákoník práce. V jeho ustanoveních se setkáme se spojením mladistvý zaměstnanec¹³, kterým se rozumí zaměstnanec mladší osmnácti let. Zákoník práce totiž umožňuje, aby se fyzická osoba stala zaměstnancem, jakmile dosáhne patnáctého roku věku. Podmínkou však je, že jako den nástupu do práce nesmí být sjednán den, který předchází dni skončení povinné školní docházky¹⁴. Jde tedy stále o osobu nezletilou, i když je jí přiznána způsobilost k právům a povinnostem a k právním úkonům v pracovněprávních vztazích.

Pokud jde o trestní právo, to výrazu nezletilý nepoužívá. Pro své účely v obecných ustanoveních zákona o soudnictví ve věcech mládeže, kde jsou vymezeny některé pojmy, rozděluje osoby mladší osmnácti let, které označuje jako mládež, do dvou skupin¹⁵. Přímo říká, že mládeží se rozumí děti mladší patnácti let a mladiství. Následně upřesňuje, že dítětem mladším patnácti let je ten, kdo v době spáchání činu jinak trestného nedovršil patnáctý rok věku, a mladistvým ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Obě tyto skupiny tak jsou zahrnuty pod pojmem nezletilý tak, jak je chápán v občanském právu. Zde však toto dělení má svůj význam a to z důvodu trestní odpovědnosti, neboť dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné. U mladistvého se pak zjišťuje dosažená mravní a rozumová vyspělost, stejně jako je tomu u způsobilosti k právním úkonům¹⁶.

Občanský soudní řád pracuje s pojmem nezletilý ve stejném významu, jak je uveden v občanském zákoníku. Přičemž s dosažením zletilosti spojuje hlavně nabytí procesní způsobilosti v plném rozsahu¹⁷.

Shrneme - li předchozí text, je tedy osobou nezletilou ten, kdo nedovršil osmnáctý rok, pokud před tímto věkem neuzavřel manželství, nejdříve však po dovršení šestnáctého roku věku a to se souhlasem soudu.

13 § 243n. zákoníku práce.

14 § 6 zákoníku práce.

15 § 2 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

16 Viz dále.

17 Viz následující kapitola.

3. ÚČASTENSTVÍ NEZLETILÉHO

K problematice postavení nezletilého v civilním procesu je nezbytné objasnit si, kdy se vůbec osoba mladší osmnácti let účastní řízení, kdy je tedy způsobilá být účastníkem řízení. Dále je třeba si odpovědět na otázku, kdy je nezletilý způsobilý jednat samostatně před soudem, nebo kdo a kdy ho může či musí v řízení zastupovat.

3. 1. Způsobilost být účastníkem

Způsobilostí být účastníkem řízení rozumíme schopnost být nositelem procesních práv a povinností. Podle občanského soudního řádu¹⁸ tuto způsobilost má ten, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti, neboli právní subjektivitu. Jinak jen ten, komu ji zákon přiznává.

Pro zjištění okruhu osob, které jsou schopny být účastníkem řízení, je tak potřeba určit nositele právní subjektivity. Podle občanského zákoníku mají způsobilost mít práva a povinnosti fyzické osoby, právnické osoby¹⁹ a stát²⁰.

U fyzických osob vzniká narozením, přičemž ji zákon přiznává i nascitur²¹, tedy počatému dítěti, které se zatím nenarodilo, a to za předpokladu, že se narodí živé. V pochybnostech se má za to, že se dítě narodilo živé.

Speciální úpravu nalezneme v zákoníku práce, který zaměstnanci přiznává právní subjektivitu až s dosažením patnáctého roku věku a to pouze za současného splnění podmínky, že jako den nástupu do práce nebude sjednán den předcházející skončení povinné školní docházky²².

Všechny fyzické osoby mají právní subjektivitu celý život beze změny. Nelze ji ani omezit, ani rozšířit. Zaniká smrtí, popřípadě prohlášením za mrtvého, pokud nelze smrt dokázat předepsaným způsobem a zjistí se jinak²³. Proto mohou být fyzické osoby účastníky řízení bez ohledu na věk či jiné okolnosti. A tedy rovněž nezletilý má způsobilost být účastníkem řízení.

18 § 19 občanského soudního řádu.

19 Přiznání právní subjektivity právnickým osobám je obsaženo v § 18 odst. 1 občanského zákoníku a pojmové vymezení právnických osob je upraveno v § 18 odst. 2 občanského zákoníku.

20 Dle § 21 občanského zákoníku je stát, je-li účastníkem občanskoprávních vztahů, právnickou osobou, z toho vyplývá, že má i způsobilost být účastníkem řízení.

21 § 7 odst. 1 občanského zákoníku.

22 § 6 a § 10 zákoníku práce.

23 § 7 odst. 2 občanského zákoníku.

Způsobilost být účastníkem řízení je podmínkou účastenství, a proto s tím, kdo ji nemá, soud nemůže jednat a ani rozhodovat o jeho právech a povinnostech. Její nedostatek je tak neodstranitelnou vadou řízení a soud je v takovém případě zastaví.

3. 2. Procesní způsobilost

Procesní způsobilost chápeme jako způsobilost samostatně vykonávat procesní úkony, jinak řečeno způsobilost samostatně jednat před soudem. Na rozdíl od způsobilosti být účastníkem řízení, způsobilost vykonávat v řízení práva a povinnosti účastníků řízení přiznává občanský soudní řád každému ve stejném rozsahu, v jakém má způsobilost k právním úkonům. Přímou říká, že každý může před soudem jako účastník samostatně jednat v tom rozsahu, v jakém má způsobilost vlastními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti²⁴.

U fyzické osoby vzniká způsobilost k právním úkonům postupně a to podle stavu psychické vyspělosti fyzické osoby. V plném rozsahu ji nabývají až dosažením zletilosti²⁵, kterou náš občanský zákoník spojuje s dovršením osmnáctého roku věku²⁶. Výjimečně lze před dosažením tohoto věku nabýt zletilosti jen uzavřením manželství^{27,28}. I když dojde k zániku tohoto manželství ještě před tím, než manžel, který se díky němu stal zletilým, dosáhne osmnácti let, přesto se takto nabytá zletilost neztrácí. Důležité je ovšem upozornit na fakt, že v tomto případě nelze spojovat se zletilostí plnou způsobilost k právním úkonům pro celou oblast soukromého práva. Existují situace, kdy se možnost činit některé úkony spojuje výlučně s dosaženým osmnáctým rokem²⁹.

Nezletilí, tak jak byl pojem pro účely této práce výše vymezen, tedy nemají plnou způsobilost k právním úkonům a tedy ani plnou procesní způsobilost. Občanský zákoník jim přímo přiznává způsobilost jen k takovým úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku³⁰. Reaguje tak na vývoj lidské osobnosti. Lze z toho vyvodit,

24 § 20 odst. 1 občanského soudního řádu.

25 § 8 odst. 1 občanského zákoníku.

26 V evropském kontinentálním právu se hranice 18 let k dosažení plné způsobilosti k právním úkonům vyskytuje nejčastěji.

27 § 8 odst. 2 občanského zákoníku.

28 Podmínky pro uzavření takového manželství upravuje § 13 zákona o rodině. O řízení o povolení uzavřít osobám mladším osmnácti let manželství bude pojednáno níže.

29 Například zákoník práce vylučuje způsobilost zaměstnanců mladších osmnácti let uzavřít dohodu o hmotné odpovědnosti.

30 § 9 občanského zákoníku.

že nezletilý je v závislosti na své individuální rozpoznávací a určovací schopnosti k právním úkonům buď neschopen vůbec, jako např. novorozenci, kdy jejich věk nepřipouští konání jakýchkoli právních úkonů, jako projevů vůle, anebo k nim bude způsobilý jen zčásti, a to i v případě, že půjde o osobu ve věku blízkém dosažení zletilosti, neboť v plném rozsahu se nabývá až osmnáctým rokem věku. Rozsahu, v jakém mají způsobilost k právním úkonům, tedy bude odpovídat rozsah jejich způsobilosti jednat před soudem.

Je však třeba vzít v úvahu, že procesní úkony, respektive jednání před soudem může být náročnější než úkony hmotněprávní. Proto občanský soudní řád obsahuje určitou pojistku, která stanoví, že soud může rozhodnout, že osoba, která nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí být v řízení zastoupena zákonným zástupcem, přestože jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně³¹. Činí tak pouze, vyžadují-li to okolnosti případu.

Zvláštní úpravu vzniku způsobilosti k právním úkonům, a tím i procesní způsobilosti, obsahuje zákoník práce. Ten uvádí, že u zaměstnanců vzniká v pracovněprávních vztazích způsobilost k právním úkonům stejně jako právní subjektivita, tedy dosažením patnáctého roku věku a to pouze za předpokladu, že jako den nástupu do práce není sjednán den, který předchází dni skončení povinné školní docházky³². V případě zaměstnavatelů je vznik způsobilosti k právním úkonům spojen až s dosažením osmnáctého roku věku, a to výlučně. Zde se tedy způsobilosti nenabude ani uzavřením manželství.

Pokud jde o trvání způsobilosti k právním úkonům, zůstává až do smrti, stejně jako právní subjektivita. Na rozdíl od ní však může soud fyzickou osobu způsobilosti vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti zbavit nebo v ní jen omezit a to z důvodů uvedených v občanském zákoníku³³. To platí i pro osoby nezletilé, které mohou být ve své částečné způsobilosti k právním úkonům omezeny, nebo být této způsobilosti dokonce zcela zbaveny.

Zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům samozřejmě ovlivňuje i procesní způsobilost. Tedy osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům nemá procesní způsobilost a jako taková nemůže před soudem samostatně jednat.

Osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena, má procesní způsobilost v

31 § 23 občanského soudního řádu.

32 § 6 zákoníku práce.

33 § 10 občanského zákoníku

rozsahu, v jakém jí zůstala zachována způsobilost k právním úkonům. V tomto vymezeném rozsahu pak může před soudem jednat. I zde, stejně jako u osob nezletilých, však platí, že soud může rozhodnout o zastoupení takové osoby zákonným zástupcem i ve věcech, v nichž by jinak mohla jednat samostatně³⁴.

Osoba s neomezenou způsobilostí k právním úkonům pak má v plném rozsahu i procesní způsobilost a může tedy před soudem činit veškeré procesní úkony. Výjimkou je v tomto případě pouze povinné zastoupení advokátem či notářem v řízení o dovolání³⁵.

Určitá řízení mají procesní způsobilost upravenou speciálně. V některých případech totiž zákon přiznává plnou procesní způsobilost i těm, kteří by jí jinak neměli³⁶, jakož i nezletilým, kteří by jí sice měli, ale v omezeném rozsahu. Jako příklad lze uvést řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení³⁷.

Procesní způsobilost je jednou z podmínek řízení. Její nedostatek však pro účastníka není překážkou účastenství ve věci. V takovém případě ovšem musí být účastník zastoupen. Protože lze zastoupení učinit i v průběhu procesu, jde o vadu odstranitelnou.³⁸

3. 3. Zastoupení nezletilého

Účastník bez procesní způsobilosti musí mít v řízení zástupce. Občanský soudní řád uvádí, že fyzická osoba, která nemůže před soudem jednat samostatně, musí být zastoupena svým zákonným zástupcem³⁹. Kdo je zákonným zástupcem nezletilého dítěte upravuje zákon o rodině, který říká, že to jsou buď rodiče, popřípadě osvojitel, nebo poručník.

Rodiče jsou zákonnými zástupci nezletilého dítěte v případě, že jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti⁴⁰. Jejím obsahem přitom je souhrn práv a povinností upravujících péči o osobu dítěte, správu jeho majetku a zastupování v právních vztazích s nezbytným vyjádřením

34 § 23 občanského soudního řádu.

35 § 241 občanského soudního řád.

36 § 186 odst. 3 občanského soudního řádu.

37 § 180a odst. 2 občanského soudního řádu.

38 Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 146.

39 § 22 občanského soudního řádu.

40 § 31 a 34 zákona o rodině.

povinností chránit zájmy dítěte.⁴¹

Vznik rodičovské zodpovědnosti je spojen s narozením dítěte. Nemá ji však rodič, který je zbaven způsobilosti k právním úkonům nebo je v této způsobilosti omezen. Jak bylo uvedeno výše, způsobilost k právním úkonům se nabývá dovršením osmnáctého roku věku, popřípadě uzavřením manželství osobou starší šestnácti let s přivolením soudu. Nezletilý nebo v právní způsobilosti omezený rodič tedy nemá právo dítě zastupovat, spravovat jeho majetek či je vychovávat. Má však k dítěti jiná práva stojící mimo obsah rodičovské zodpovědnosti jako např. právo styku s dítětem.⁴²

Rodiče, kteří jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti v plném rozsahu, mají oprávnění a zároveň povinnost zastupovat dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé⁴³. Zpravidla rodič dítě zastupuje ve věcech osobních a majetkových. Přitom v běžných záležitostech tak může každý rodič činit samostatně, není potřeba společné vystupování. Jestliže se však zastoupení týká neběžných záležitostí, jako např. studium v zahraničí, je třeba, aby byla známa jejich shodná vůle, tedy byl vyžádán souhlas od druhého rodiče, pokud ovšem nedošlo k soustředění rodičovské zodpovědnosti do osoby pouze jednoho z nich, kupříkladu z důvodu úmrtí druhého rodiče.

Pokud jde o osvojitele, tedy osobu, která přijala cizí nezletilé dítě do vlastní rodiny, tady zákon o rodině uvádí, že osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi⁴⁴. Osvojiteli se tak přiznává rodičovská zodpovědnost při výchově dítěte, v rámci které má právo a povinnost dítě zastupovat.

Poručník je pak zákonným zástupcem nezletilého tehdy, byl-li jím soudem ustanoven⁴⁵. V takovém případě se totiž stane nositelem takových práv a povinností, jež jsou obsahem rodičovské zodpovědnosti, byť s jistým omezením⁴⁶. Zákon o rodině přímo říká, že jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven, nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, je to právě soudem ustanovený poručník, kdo bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat

41 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 71.

42 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 76.

43 § 36 zákona o rodině.

44 § 63 zákona o rodině.

45 § 78 zákona o rodině.

46 § 80 zákona o rodině.

majetek místo jeho rodičů.

Nastane-li případ, kdy dítě nemůže zastoupit žádný z rodičů nebo poručník z důvodu nebezpečí střetu zájmů, soud ustanoví dítěti opatrovníka, který ho bude v řízení nebo při určitém právním úkonu zastupovat⁴⁷. Soud má přitom povinnost vymezit rozsah jeho práv a povinností⁴⁸.

Opatrovník musí mít způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu a vyžaduje se, aby s ustanovením souhlasil. Zpravidla je jím ustanoven orgán vykonávající sociálně-právní ochranu dětí. Protože jde o případ zákonného zastupování z důvodu kolize zájmů, hovoříme o kolizním opatrovníkovi. Je třeba zmínit, že ke střetu skutečně dojít nemusí, stačí pouze jeho možnost.

Zákonným zástupcem nezletilého dítěte může být také pěstoun a to pouze v rozsahu, jaký mu zákon přiznává⁴⁹. Protože pěstoun vykonává práva a povinnosti rodičů pouze přiměřeně, rovněž právo zastupovat dítě není neomezené a vztahuje se pouze na běžné věci.

Také osoba, které byl nezletilý svěřen do výchovy, protože to vyžadoval jeho zájem⁵⁰, může být jeho zákonným zástupcem. I v tomto případě soud vymezí rozsah práv a povinností takové osoby⁵¹ a to zpravidla tak, že je oprávněna a povinna zajistit výkon péče o nezletilého, zejména jeho výchovu a výživu a v běžných záležitostech řídit jeho jednání a jednat za něj. Tudíž i zastupování se připouští opět pouze v běžných záležitostech.

V rozsahu, v jakém je pěstoun či osoba, jíž byl nezletilý svěřen do výchovy, zákonným zástupcem dítěte, nejsou jeho zákonnými zástupci jiné osoby, včetně rodičů.⁵²

Ve všech případech se jedná o přímé zastoupení, kdy zástupce činí ve vztahu k třetí osobě vlastní prohlášení vůle jménem a na účet zastoupeného. Hovoříme přitom o zastoupení zákonném, neboť vzniká na základě zákona. Proto také používání termínu zákonný zástupce.

47 § 37 odst. 2 zákona o rodině.

48 § 84 zákona o rodině.

49 § 45c odst. 2 zákona o rodině.

50 § 45 odst. 1 zákona o rodině.

51 § 45 odst. 4 zákona o rodině.

52 Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 95.

4. JEDNOTLIVÁ ŘÍZENÍ S ÚČASTÍ NEZLETILÉHO

Občanský soudní řád upravuje hned několik řízení, ve kterých je osoba nezletilá přímo účastníkem. Zpravidla se jedná o ty, které mají hmotněprávní základ v zákoně o rodině. Převážná většina řízení, kterých se nezletilí účastní, pak patří mezi řízení nesporná. Neznamena to ovšem, že by nemohl být účastníkem i řízení sporného⁵³.

Tato podkapitola se věnuje nejběžnějším řízením s účastenstvím nezletilého. Přibližuje jejich právní úpravu v hmotném a procesním právu.

4. 1. Nesporné řízení

Nejprve je třeba objasnit, co rozumíme nesporným řízením, protože převážně se v civilním procesu nezletilý účastní řízení, které mají právě tuto povahu. V občanském soudním řádu jsou upraveny v jeho části třetí, hlavě páté nazvané „Zvláštní ustanovení“.

Jde-li o vymezení nesporného řízení, už ze samotného názvu vyplývá, že nemá povahu sporu. Je pro něj charakteristické, že působí do budoucna. Zaměřuje se hlavně na předcházení možným sporům, proto se mu také přiznává funkce preventivní. Meritorní rozhodnutí, neboli rozhodnutí ve věci samé, která se v nesporných řízeních vydávají, mají vždy povahu konstitutivní. To znamená, že tato rozhodnutí vytvářejí nový právní stav a jsou tak z hlediska hmotného práva právní skutečností, se kterou je spojen vznik, změna či zánik práv a povinností.⁵⁴ Nesporné řízení tedy slouží hlavně k úpravě poměrů účastníků řízení do budoucna.

Co se týká postavení účastníků, nejde o vzájemné protivníky a tedy nemají povahu procesních stran, respektive stran sporu a nelze je proto nazývat žalobce a žalovaný. Každý zde stojí a jedná sám za sebe. Používá se tu termín navrhovatel. Ten je účastníkem nesporného řízení vždy, je-li zahájeno na návrh. Většinu z nich totiž lze zahájit i bez návrhu⁵⁵. Vedle navrhovatele jsou účastníky ti, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno⁵⁶, nebo ti, o kterých tak stanoví zákon⁵⁷. Dále platí, že mají poměrně omezenou dispozici řízením a předmětem

53 Například řízení o odpovědnosti za škodu.

54 Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 285.

55 Hovoříme o zásadě oficiality. Např. dědické řízení.

56 § 94 odst. 1 občanského soudního řádu. Druhá definice účastníka řízení.

57 § 94 odst. 2 občanského soudního řádu. Třetí definice účastníka řízení.

řízení. To je dáno např. tím, že řízení lze zahájit i bez návrhu, rozhodnutí má konstitutivní povahu, je zde nepřipustný smír apod.

Oproti řízení spornému zde nelze použít ustanovení o obecné místní příslušnosti soudu⁵⁸. To říká, že příslušný je obecný soud žalovaného⁵⁹, který tu ovšem chybí. V nesporném řízení však nelze využít ani ustanovení o příslušnosti zvláštní⁶⁰, tzv. dané na výběr, protože je pouze alternativou k příslušnosti obecné.⁶¹

Pro určení místní příslušnosti soudu se tak v těchto řízeních využije ustanovení o výlučné příslušnosti⁶². Protože se tato práce zaměřuje na řízení s účastí nezletilých, má význam hlavně písmeno c) tohoto ustanovení, které uvádí, že namísto obecného soudu je k řízení příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností své bydliště. Tato příslušnost se přitom vztahuje na věci péče soudu o nezletilé, na řízení o osvojení, řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, řízení o povolení uzavřít manželství.

Dalším charakteristickým prvkem pro nesporné řízení je i možnost vstupu státního zástupce do již zahájeného řízení. Občanský soudní řád přitom připouští tuto skutečnost výlučně jen u některých nesporných řízeních⁶³. Navíc u některých z nich opravňuje státního zástupce podat návrh na zahájení takového řízení, pokud tak neučinil jiný navrhovatel⁶⁴. Tato situace je odůvodňována zejména tím, že jsou v nesporném řízení projednávány záležitosti, na jejichž řešení je veřejný zájem.

Pokud jde o náhradu nákladů řízení, nerozhoduje se zde podle hlediska úspěchu. Navíc je většina věcně osvobozena od soudních poplatků. Rozsah nákladů v nesporném řízení je ovšem i tak všeobecně nižší než v řízení sporném, jednak i proto, že je zde menší rozsah dokazování a tím i nákladů na důkazy, dále i z důvodu výjimečného zastupování advokátem v těchto řízeních.⁶⁵

58 § 84 a 85 občanského soudního řádu.

59 § 85 občanského soudního řádu vymezuje, který soud je obecným soudem různých subjektů.

60 § 87 občanského soudního řádu.

61 Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 387.

62 § 88 občanského soudního řádu.

63 § 35 občanského soudního řádu.

64 § 35 odst. 3 občanského soudního řádu.

65 Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 391.

Výčet nesporných řízení je uveden zejména v hlavě páté občanského soudního řádu. Z hlediska účasti osoby nezletilého má význam hlavně řízení péče soudu o nezletilé, řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, řízení o osvojení a řízení o povolení uzavřít manželství. Proto se jim věnují následující podkapitoly.

4. 2. Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé

Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé je název pro celou skupinu nesporných řízení, jejichž předmět obvykle navazuje na některá ustanovení zákona o rodině⁶⁶. Jejich zvláštností je, že se zde jedná o nezletilém dítěti a jeho zájmech, což narušuje rovnost účastníku. Dítě totiž požívá zvýšené ochrany ze strany státu a společnosti, což vyplývá jednak z Listiny základních práv a svobod⁶⁷, dále také z Úmluvy o právech dítěte a jiných předpisů.⁶⁸

Účastníci této skupiny řízení jsou navrhovatel, ačkoliv tato řízení lze zpravidla zahájit i bez návrhu, a dále ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno⁶⁹. Zde to bude vždy nezletilé dítě, obvykle i oba jeho rodiče a popř. další osoby, jako poručník apod.⁷⁰

Pokud jde o zastoupení nezletilého, v tomto případě není možné, aby zde tuto povinnost plnil zákonný zástupce. Je to proto, že právě v těchto řízeních může téměř vždy dojít ke střetu zájmů, proto pro soud platí povinnost ustanovit nezletilému tzv. kolizního opatrovníka, jako zvláštního zástupce pro daný případ.

V této skupině řízení jsou zahrnuta i taková, do kterých může vstoupit státní zástupce a popřípadě také podat návrh na jeho zahájení. Jde o řízení ve věcech uložení výchovného opatření, nařízení ústavní výchovy a prodloužení ústavní výchovy a pozastavení, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti⁷¹.

66 Úprava v § 176-180 občanského soudního řádu.

67 Článek 32 Listiny základních práv a svobod.

68 Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 499.

69 Tedy § 94 odst. 1 občanského soudního řádu, jak bylo rozebráno výše.

70 Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 400.

71 § 35 odst. 1 písm. b – d občanského soudního řádu.

Co se týká příslušnosti soudu, věcech péče soudu o nezletilé je v prvním stupni věcně příslušný okresní soud⁷² a místně příslušným pak soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností své bydliště, jak bylo uvedeno výše.

K příslušnosti soudu je třeba ještě dodat, že nastane-li situace, kdy není znám místně příslušný soud, popř. je znám, ale nemůže včas zasáhnout, a vyvstane nutnost neodkladného zákroku, zákon umožňuje, aby zakročil soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje⁷³. Důvodem k této výjimce je společenský zájem na urychleném řešení krizových situací, jež se týkají péče o nezletilé. Soud, v jehož obvodu se nezletilý zdržuje, se ovšem nestává místně příslušným soudem. Naopak musí, jakmile je to možné, věc soudu příslušnému postoupit.

Další zvláštnost spatřujeme v možnosti přenesení příslušnosti na jiný soud, změní-li se okolnosti rozhodné pro její určení. Jedná se o výjimku ze zásady perpetuatio fori, která vyjadřuje, že až do skončení řízení jsou pro určení místní příslušnosti rozhodné okolnosti, které tu jsou v době jeho zahájení⁷⁴. Občanský soudní řád přímo uvádí, že změní-li se okolnosti, podle nichž se posuzuje příslušnost, může příslušný soud přenést svou příslušnost na jiný soud, jestliže je to v zájmu nezletilého⁷⁵. Tato možnost je spojována zejména s případy trvalé změny bydliště nezletilého dítěte, neboť je bezpochyby v jeho zájmu, aby o jeho poměrech rozhodoval soud, v jehož obvodu fakticky bydlí, zejména z důvodu snadnější spolupráce soudu s orgány sociálně-právní ochrany dětí, školskými zařízeními apod⁷⁶.

Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé je osvobozeno od soudních poplatků⁷⁷.

Pokud jde o případy, které řadíme pod pojem péče soudu o nezletilé, alespoň částečný výčet nacházíme hned v úvodním ustanovení úpravy těchto řízení. Zde je vyjmenováno řízení o výchově a výživě nezletilých dětí, o styku rodičů, prarodičů a sourozenců s nimi, o navrácení dítěte, o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo o pozastavení jejího výkonu, o poručenství, o schválení důležitých úkonů nezletilého, o záležitostech, o nichž se rodiče nemohou dohodnout a o prodloužení a zrušení ústavní výchovy. Výčet všech pro pestrost činnosti soudu není možný. Taxativně vypočtená řízení v tomto ustanovení řeší závažné otázky

72 § 9 odst. 1 občanského soudního řádu.

73 § 177 odst. 1 občanského soudního řádu.

74 § 11 odst. 1 občanského soudního řádu.

75 § 177 odst. 2 občanského soudního řádu.

76 Wínterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 505.

77 § 11 odst. 1 písm. a) zákona o soudních poplatcích.

ve věcech nezletilých, proto také zákon uvádí, že v nich soud rozhoduje ve věci samé rozsudkem. O ostatních věcech se rozhoduje usnesením⁷⁸.

Následující text je věnován těm řízením ve věcech péče soudu o nezletilé, která můžeme považovat za nejběžnější a která jsou z pohledu postavení nezletilého zajímavá.

Rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí

Rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí je převážně důsledkem situace, kdy rodiče takových dětí nežijí spolu, ať se jedná o manžele nebo neoddané partnery, nebo spolu sice žijí, ale jeden z rodičů neplní řádně své povinnosti. Bez ohledu na spolužití rodičů se o výchově a výživě nezletilých dětí rozhoduje také pro případ jejich budoucího rozvodu a v některých dalších případech⁷⁹.

Hmotněprávní základ nalezneme pro první zmíněnou situaci v zákoně o rodině, kde je uvedeno, že nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu, a nedohodnou-li se o úpravě výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu⁸⁰. Podmínkou pro úpravu poměrů soudem je, že spolu rodiče nežijí, nestačí tedy pokud spolu jen nebydlí. Pro rozhodování je důležité znát jejich vzájemný vztah, péče o společnou domácnost a výchovu a výživu dětí. Zjišťuje se např. zda mají společný účet, kdo zajišťuje vaření, do jaké míry se který z rodičů podílí na plnění školních záležitostí dítěte apod. Důvodem k rozhodování soudu nemůže být např. situace, kdy jeden z rodičů má zaměstnání, při kterém hodně cestuje a nemůže tedy zajišťovat úklid, vaření apod., jestliže vztah rodičů tím není narušen, přispívá na domácnost a plní tedy své povinnosti jiným způsobem.⁸¹

Pokud soud rozhoduje o tom, komu dítě světit do výchovy, zkoumá, u kterého z rodičů jsou pro její výkon lepší podmínky. Nehledí při tom pouze na hmotné zaopatření. Hlavně zjišťuje a objasňuje skutečnosti charakterizující osoby rodičů, tedy jejich fyzický i duševní zdravotní stav, vztah k rodině a dětem, ale i k osobám s nimiž žijí ve společné domácnosti, bytové poměry, charakter zaměstnání apod. Podobnému zkoumání jsou vystaveny i osoby žijící ve společné domácnosti s rodičem, protože i ony na dítě působí. Další skutečnosti důležité pro rozhodnutí

78 § 176 odst. 2 občanského soudního řádu.

79 Např. při nařízení ústavní výchovy.

80 § 50 odst. 1 zákona o rodině.

81 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 134.

jsou i ty, které se týkají výlučně dítěte, zejména věk, zdravotní stav, pohlaví, jeho vztah k rodičům, povaha, zájmy apod.⁸²

Tyto skutečnosti soud zjišťuje od příslušných orgánů obcí a orgánů sociálně-právní ochrany dětí, ale i od jiných orgánů a organizací, jako např. orgánů policie.

Soud při rozhodování bere v úvahu rovněž přání dítěte, zejména je-li schopno posoudit, jaká úprava poměrů je pro něj nejvhodnější. Je třeba ovšem opět přihlížet k řadě faktorů, jako věk, s kým nyní žije, zda není ovlivňován v neprospěch druhého rodiče, stesk apod⁸³.

Dále přihlíží k citovým vazbám dítěte k sourozencům, prarodičům a dalším příbuzným, neboť i ty mohou být pro dítě velmi pozitivní a významné pro další vývoj.

V daném případě se rozhoduje rozsudkem. Soud může svěřit dítě do výchovy jednoho z rodičů, dále do společné výchovy obou rodičů a konečně do střídavé výchovy rodičů. Zpravidla se děti, zejména jsou-li velmi malé, svěrují matce, což je dáno hlavně biologickými předpoklady ženy k péči o dítě útlého věku⁸⁴. Postupně s přibývajícím věkem dítěte klesá i upřednostňování matky z těchto důvodů.

Pokud rodiče nemohou zajistit výchovu nezletilého, soud má možnost svěřit dítě do výchovy třetí osoby, do pěstounské péče, do výchovy poručníka, popř. není-li žádné fyzické osoby, která by mohla výchovu zabezpečit, lze nařídit ústavní výchovu^{85, 86}.

Stejně soud postupuje v případě změny výchovy⁸⁷. O té rozhoduje pouze pokud změna poměrů odůvodňuje změnu rozhodnutí o výchově nezletilého, případně soudem schválené dohody rodičů o výchově nezletilého. K tomu je třeba, aby jiné okolnosti převažovaly nad požadavkem stálosti výchovného prostředí⁸⁸.

Pokud jde o rozhodování o výživném⁸⁹, soud při něm vychází z údajů o povinných rodičích týkajících se jejich věku, kvalifikace, zdravotního stavu, počtu dalších vyživovacích povinností apod. Při zjišťování majetkových poměrů se neomezuje pouze na fakticky dosahované příjmy, respektive vykazované příjmy povinného, ale hledí i na celkový movitý i nemovitý majetek,

82 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 135.

83 Více v kapitole o výslechu nezletilého.

84 Např. kojení.

85 § 45; § 45a – 45d; § 78n.; § 46 zákona o rodině.

86 Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 500.

87 § 28 zákona o rodině.

88 R 97/67.

89 Hmotněprávní základ nalezneme v § 85n. zákona o rodině.

jakož i způsob života⁹⁰. Soud rozhoduje v zájmu dítěte a nesmí se tedy spokojit při zjišťování potřebných skutečností pouze s tím, co mu je předloženo. Ať si to přiznáme, či nepřiznáme, dnešní společnost umožňuje žít lidem bez práce ze sociálních dávek, pracovat nelegálně nebo mít majetek z jiných zdrojů. Proto zde rovněž platí zásada vyšetřovací. Soud si musí ověřit pravdivost předložených důkazů, případně si některé opatřit sám. Pokud tak např. rodič má drahý vůz aniž pracuje a není veden u příslušného úřadu práce, evidentně má určité příjmy, které mu umožňují daný způsob života. Na ten má pak právo i jeho dítě.

Soud k rozhodování o výživném přistoupí, pokud rodiče nežijí spolu, jen bylo-li zároveň rozhodnuto, komu je dítě svěřeno do výchovy, případně schválena dohoda rodičů o jeho výchově. Je to odůvodněno tím, že při stanovení rozsahu vyživovací povinnosti soud přihlíží k tomu, který z rodičů o dítě osobně pečuje. Zákon o rodině říká, že nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu, upraví soud rozsah jejich vyživovací povinnosti nebo schválí jejich dohodu o výši výživného⁹¹. Pokud jde o schválení jejich případné dohody o plnění vyživovací povinnosti, soud tak učiní tehdy, odpovídá-li taková dohoda zájmům dítěte. Ani její uzavření totiž nezbavuje soud povinnosti zkoumat, zda jsou splněny základní podmínky pro úpravu poměrů nezletilého dítěte. Pro rozhodování soudu o schválení dohody rodičů totiž platí stejné zásady jako pro rozhodování o výchově a výživě nezletilého dítěte.

K druhé situaci, kdy spolu rodiče žijí, ale jeden z nich neplní řádně své povinnosti k nezletilému dítěti, zákon o rodině pouze dodává, že soud postupuje při úpravě jejich vyživovací povinnosti stejným způsobem⁹².

Neplnit řádně své povinnosti k nezletilému dítěti, konkrétně vyživovací povinnost, je třeba chápat jako neposkytovat dobrovolně a včasné prostředky k uspokojování potřeb nezletilého a to v takové míře, která odpovídá odůvodněným potřebám dítěte a zároveň schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům rodičů⁹³.

V tomto případě je tedy nutné nejprve spolehlivě ověřit, kdy a jak rodič přispívá na výživu dítěte, a tak zjistit, zda vůbec existuje předpoklad k rozhodování o výživě nezletilého dítěte dle tohoto ustanovení zákona o rodině.

90 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 208.

91 § 86 odst. 1 zákona o rodině.

92 § 86 odst. 2 zákona o rodině.

93 § 85 odst. 2 zákona o rodině.

K vyživovací povinnosti je třeba dodat, že existuje bez ohledu na to, zda rodičům náleží rodičovská zodpovědnost, či zda jsou v jejím výkonu nějak omezeni, neboť vzniká okamžikem narození dítěte. Výživné je tak možné stanovit, v případě nezletilého dítěte, až za dobu tří let nazpět od okamžiku, kdy byl podán návrh nebo soud zahájil řízení, bylo-li zahájeno bez návrhu. V rozhodnutí musí soud přesně stanovit okamžik počátku vyživovací povinnosti a pokud bylo po tu dobu výživné již plněno, ale v částce nižší, než jakou soud určil, uvede se v rozhodnutí i výše nedoplatku a způsob jeho úhrady⁹⁴.

Dále je dobré zmínit, že ačkoliv je vyživovací povinnost rodičů společná, rozhodně nelze říci, že je stejného rozsahu anebo snad solidární. Soud přihlíží i k tomu, který z rodičů o dítě osobně pečuje, a žijí-li rodiče spolu, tak i k tomu, jak pečují o společnou domácnost⁹⁵.

Jistě není od věci na závěr ještě zmínit, že trvání této povinnosti nekončí dosažením zletilosti, nýbrž trvá do doby, než jsou děti schopny se samy živit⁹⁶, tedy zajišťovat vlastní potřeby ze svého. Od dosažení věku osmnácti let tak dochází ke změně pouze procesní a to takové, že řízení o určení výživného již soud nemůže zahájit bez návrhu, ale pouze na návrh oprávněného⁹⁷. Pokud ovšem bylo podání učiněno před dosažením zletilosti a v průběhu byla věková hranice osmnácti let překročena, rozhoduje sice soud péče o nezletilé, ale zletilé dítě již má procesní způsobilost a tedy práva a povinnosti jako každý zletilý účastník řízení⁹⁸.

Vyživovací povinnost jinak zanikne v případě, že zemře oprávněné dítě nebo výživou povinná osoba, neboť jde o právo osobní povahy. Pokud zemřel jeden rodič, je povinen výživu poskytovat druhý. Není-li toho schopen, přechází tato povinnost na prarodiče. Dále vyživovací povinnost rodičů zaniká právní mocí rozsudku o osvojení nebo naopak může skončit zrušením osvojení, což může vést k obnovení vyživovací povinnosti biologických rodičů. Rovněž k zániku dojde pravomocným rozsudkem o popření otcovství. Také pokud dítě uzavře manželství, vzniká vyživovací povinnost mezi manžely⁹⁹, která předchází vyživovací povinnosti dětí¹⁰⁰. Pokud ovšem manžel vzhledem ke svým omezeným schopnostem a možnostem nemůže povinnost plnit, rodiče dítěte, které uzavřelo toto manželství, alespoň přispívají na jeho výživu.¹⁰¹

94 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 218.

95 § 85 odst. 3 zákona o rodině.

96 § 85 odst. 1 zákona o rodině.

97 § 86 odst. 3 zákona o rodině.

98 Musí být vyslechnut, má právo se odvolat apod.

99 § 91 odst. 1 zákona o rodině.

100 § 91 odst. 3 zákona o rodině.

101 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 207.

Pokud jde o situaci, kdy soud rozhoduje o výchově a výživě nezletilých dětí pro dobu po rozvodu, nalezneme její hmotněprávní základ opět v zákoně o rodině, kde se uvádí, že před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu¹⁰². Bez tohoto pravomocného rozhodnutí, vydaného v řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, nelze manželství s nezletilými dětmi rozvést¹⁰³.

Zabýváme-li se otázkou, zda musí být podán návrh na rozvod manželství již v době, kdy soud rozhoduje o úpravě poměru rodičů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu, právní praxe zastává názor, že je v souladu se zásadou procesní ekonomie ve věci rozhodnout bez ohledu na to, zda návrh byl podán, či nikoliv. Jestliže však mezi právní mocí rozhodnutí soudu upravující poměry a řízením o rozvodu manželství uplynula taková doba, během níž se poměry změnily, soud, který o rozvodu rozhoduje, vyzve účastníky, aby zahájili řízení nové a předložili aktuální rozhodnutí.

Soud musí vydat rozhodnutí o úpravě poměrů rodičů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu i v tom případě, že již existuje takové rozhodnutí z minulosti vydané např. z důvodu, že jeden z rodičů neplní řádně své povinnosti, jak bylo popsáno výše. Zejména zkoumá, zda nedošlo ke změně poměrů.

Dalšími případy, kdy soud rozhoduje o výchově a výživě nezletilých dětí, je v souvislosti s přijetím některého z výchovných opatření¹⁰⁴, spolu s řízením o určení otcovství¹⁰⁵ ad.

Přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti a pozastavení jejího výkonu

V případech, kdy není zajištěna řádně výchova nezletilého dítěte, soud smí zasáhnout do rodičovské zodpovědnosti. Jsou-li splněny zákonem stanovené podmínky, může rozhodnout o tom, že výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaví, nebo ji omezí, případně rodiče této zodpovědnosti zcela zbaví¹⁰⁶. Tímto rozhodnutím však nezaniká vyživovací povinnost rodiče vůči dítěti.

102 § 26 odst. 1 zákona o rodině.

103 § 25 zákona o rodině.

104 § 43 zákona o rodině.

105 § 113 občanského soudního řádu.

106 § 44 zákona o rodině.

Z pohledu účastenství nezletilého je zajímavé zejména řízení, kdy soud rozhoduje o přiznání rodičovské zodpovědnosti nezletilému rodiči staršímu šestnácti let, má-li potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývajících¹⁰⁷. Soud ji přitom přiznává pouze v omezeném rozsahu, konkrétně ve vztahu k péči o osobu dítěte. Tím rozumíme, že se o dítě smí osobně starat, zajišťovat jeho výživu apod., nemůže však dítě zastupovat, neboť sám nemá plnou způsobilost k právním úkonům¹⁰⁸.

Návrh na přiznání rodičovské zodpovědnosti má právo podat sám nezletilý. V řízení není zastoupen opatrovníkem. Rodiče navrhovatele jsou však účastníky řízení, neboť jde o věc, týkající se jejich dítěte, za které mají i nadále rodičovskou zodpovědnost¹⁰⁹.

K přiznání rodičovské zodpovědnosti nezletilému rodiči dochází nejčastěji v případech, kdy se narodí dítě nezletilé matce, když otcovství k dítěti není určeno. Současně se tak řeší i otázka poručenství.¹¹⁰

Poručenství

Do věci péče soudu o nezletilé, patří i ustanovení poručníka dítěti. Soud k tomu přistoupí v případech, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven, nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu nebo zemřeli. Poručník má dítě zastupovat, vychovávat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů¹¹¹, což je široký okruh práv a povinností. Před rozhodnutím tak soud musí přešetřit okolnosti, pro které nemohou rodiče rodičovská práva a povinnosti vykonávat, dále zjistit názor orgánu sociálně-právní ochrany dětí a orgánu obce, konečně prošetřit osobu poručníka¹¹². Může také vyslechnout nezletilé dítě, protože je účastníkem řízení, v daném případě zastoupené opatrovníkem.

Poručník musí svou funkci převzít dobrovolně. Pokud se nenajde žádná vhodná osoba, pak soud ustanoví poručníkem orgán sociálně-právní ochrany dětí. Z výkonu své funkce je poručník odpovědný soudu.

107 § 34 odst. 3 zákona o rodině.

108 Viz podkapitola o procesní způsobilosti.

109 Analogicky se zde použije ustanovení občanského soudního řádu upravující řízení o povolení uzavřít manželství.

110 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 77.

111 § 78 zákona o rodině.

112 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 193.

Do okruhu řízení, která patří do péče soudu o nezletilé, řadíme řízení o úpravě styku rodičů, prarodičů a sourozenců s dětmi, o navrácení dítěte, o schválení důležitých úkonů nezletilého, o záležitostech, o nichž se rodiče nemohou dohodnout, a o prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy. Jak bylo uvedeno výše, není to úplný výčet. O této skupině však platí, že rozhodnutí má podobu rozsudku. Na závěr je třeba dodat, že rozsudkem se rozhoduje i v některých jiných záležitostech patřících do věcí péče soudu o nezletilé, ačkoliv nejsou v zákoně výslovně uvedeny v tomto výčtu^{113, 114}.

4. 3. Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení

Institut osvojení, neboli přijetí cizího, nezletilého dítěte do vlastní rodiny, jehož důsledkem je plné nahrazení pokrevního vztahu rodiče a dítěte, je upraven v zákoně o rodině¹¹⁵. Vzhledem k tomu, že se jedná o velký zásah do rodičovských vztahů, vyžaduje se, aby k němu vyslovil souhlas zákonný zástupce osvojovaného dítěte¹¹⁶. Protože jde o právo stojící mimo rodičovskou zodpovědnost, přiznává se i nezletilému rodiči, který tak musí být v řízení o osvojení slyšen a jeho stanovisko musí být respektováno. Zákon má za to, že i nezletilí rodiče jsou schopni posoudit dosah tohoto právního úkonu.

Existuje však i možnost osvojit dítě bez souhlasu jeho rodičů¹¹⁷. Zákon o rodině přitom rozlišuje dvě situace. Jednak hovoří o neprojevení opravdového zájmu, který spojuje s tím, že rodiče dítě pravidelně nenavštěvují, neplní pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální možnosti tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě. Přitom zde uvádí šestiměsíční lhůtu, po kterou musí neprojevení opravdového zájmu trvat, aby soud mohl rozhodnout o osvojení bez souhlasu rodičů.

Druhou situací je neprojevení žádného zájmu. Lze tím chápat zejména žádné návštěvy, neplnění vyživovací povinnosti apod. V tomto případě je lhůta pouze dvouměsíční. Navíc musí být zároveň splněna podmínka, že v projevení zájmu o dítě nebránily rodiči žádné závažné překážky.

113 Např. rozhodnutí o stanovení povinnosti jednomu z rodičů podávat druhému rodiči informace o dítěti (§ 26 odst. 4 zákona o rodině).

114 Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 503.

115 § 63-77 zákona o rodině.

116 § 67 zákona o rodině.

117 § 68 zákona o rodině.

Právě to, zda jsou splněny podmínky pro to, aby soud rozhodl o osvojení dítěte bez souhlasu rodičů, neboli zjišťování nezájmu rodičů o dítě, je předmětem řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. Nebylo tomu tak vždy. Původně soud tyto rozhodné skutečnosti zjišťoval v řízení o osvojení jako otázku předběžnou. Novela zákona o rodině z roku 1998¹¹⁸ zavedla, v souladu s čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, povinnost projednat tuto věc samostatně před soudem a to v tzv. incidenčním řízení¹¹⁹.

Řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení je upraveno, stejně jako řízení o osvojení, v občanském soudním řádu¹²⁰. Zahajuje se vždy na návrh. Kdo je oprávněn podat tento návrh upravuje zákon o rodině, který uvádí, že legitimováni jsou orgán sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovník dítěte, popřípadě rodiče dítěte¹²¹.

Účastníky takového řízení jsou nezletilé dítě a jeho rodiče, pokud jsou jeho zákonnými zástupci. Orgán sociálně-právní ochrany dětí sice podává návrh k zahájení řízení, není však jeho účastníkem, pouze zde vystupuje jako zástupce nezletilého účastníka.

Pokud jde o rodiče dítěte, který je nezletilý, zákon o rodině mu sice přiznává právo dát souhlas s osvojením, zároveň však i na něj vztahuje ustanovení o možnosti toto právo odepřít. Proto občanský soudní řád uvádí, že rodič dítěte, který je nezletilý, je účastníkem řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, vždy, tedy i tehdy, když není zákonným zástupcem dítěte¹²².

Co se týká zastoupení nezletilého rodiče, zákon zde přímo stanoví, že soud může rozhodnout o tom, že musí být v tomto řízení zastoupen svým zákonným zástupcem, pouze pokud nedosáhl šestnácti let. Jinak se mu totiž v daném případě přiznává procesní způsobilost¹²³.

Soud se v tomto řízení tedy omezuje na zjištění, zda existuje kvalifikovaný nezájem rodičů o dítě, který by opravňoval rozhodnout o osvojení dítěte bez jejich souhlasu a tím i účasti, neboť občanský soudní řád říká, že rodiče osvojovaného dítěte nejsou účastníky řízení o osvojení, jestliže soud pravomocně rozhodl, že k osvojení dítěte není třeba jejich souhlasu¹²⁴.

118 Č. 91/1998 Sb.

119 To je v souladu i s Evropskou Úmluvou o osvojení z r. 1967.

120 § 180a a 180b občanského soudního řádu.

121 § 180a odst. 3 občanského soudního řádu a § 68 odst. 3 zákona o rodině.

122 § 180a odst. 1 občanského soudního řádu.

123 § 180a odst. 2 občanského soudního řádu.

124 § 181 odst. 2 písm. d) občanského soudního řádu.

V daném řízení soud vyslýchá rodiče jako účastníky řízení. V případě, že není znám jejich pobyt, je možné provést řízení s opatrovníkem¹²⁵. „Dále soud provede důkazy vyžádáním zpráv sociálních, popřípadě zdravotních orgánů, zprávy ústavního zařízení, v němž je dítě umístěno, výslechem svědků dle okolností každého jednotlivého případu, event. provede i jiné důkazy, které by vedly k vyjasnění existence nezájmu rodičů.“¹²⁶ Pro dokazování zde platí zásada vyšetřovací.

Do zahájeného řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, může vstoupit státní zástupce¹²⁷.

Pro příslušnost soudu platí, že věcně příslušným v prvním stupni je okresní soud, místně příslušným pak soud, v jehož obvodu má nezletilé dítě na základě dohody rodičů nebo rozhodnutím soudu své bydliště¹²⁸.

Řízení je osvobozeno od soudních poplatků¹²⁹.

Soud rozhoduje o věci rozsudkem. Přitom mu zákon ukládá, aby tak učinil přednostně a s největším urychlením¹³⁰. Cílem je zabránit, aby děti, které mohou vyrůstat v rodinách osvojitelů, nemusely kvůli zbytečným průtahům v řízení setrvávat v jiném, méně optimálním prostředí¹³¹.

Pravomocný rozsudek, jímž soud vyslovil, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu jeho rodičů, soud na návrh zruší, změní-li se poměry¹³². Návrh však mohou rodiče podat nejdříve po uplynutí lhůty jednoho roku od právní moci rozsudku. Kratší doba by zpravidla nemohla vést k takové změně poměrů která by odůvodňovala zrušení rozsudku. Pokud by byl návrh podán před uplynutím této lhůty, soud by jej zamítl.

I kdyby byl návrh podán v souladu s předchozími požadavky, nelze mu vyhovět, bylo-li dítě již osvojeno, nebo bylo zahájeno řízení o jeho osvojení, nebo bylo dítě svěřeno do péče budoucího osvojitele a nebo bylo zahájeno řízení o svěřeni dítěte do péče budoucího

125 § 29 odst. 3 občanského soudního řádu.

126 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 173.

127 § 35 odst. 1 písm. a) občanského soudního řádu.

128 § 9 odst. 1 a § 88 písm. c) občanského soudního řádu.

129 § 11 odst. 1 písm. h), odst. 3 zákona o soudních poplatcích.

130 § 180a odst. 4 občanského soudního řádu.

131 Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 511.

132 § 180b odst. 1 občanského soudního řádu.

osvojitele¹³³. Možnost zrušit rozsudek se tak vztahuje k případům, kdy se nepodařilo nalézt dítěti vhodného osvojitele.

Samotné řízení o osvojení je upraveno rovněž v občanském soudním řádu¹³⁴. Z pohledu účastenství nezletilých v tomto řízení je vedle účasti nezletilých rodičů, kterým se zde přiznává procesní způsobilost, zajímavá ještě možnost výslechu osvojovaného dítěte¹³⁵.

4. 4. Řízení o povolení uzavřít manželství

Jako poslednímu z nesporných řízení se tato práce věnuje řízení o povolení uzavřít manželství.

Hmotněprávní základ nalezneme v zákoně o rodině, který výjimečně připouští možnost uzavřít manželství osobě mladší osmnácti let¹³⁶, případně osobě zletilé, která má omezenou způsobilost k právním úkonům, nebo která je stížena duševní poruchou, která by jinak měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům, pokud její zdravotní stav je slučitelný se společenským účelem manželství¹³⁷.

Protože je tato práce zaměřena na osobu nezletilou, bude se následující text věnovat pouze problematice uzavření sňatku osobou mladší osmnácti let.

Jak je uvedeno v zákoně o rodině, manželství nemůže uzavřít nezletilý. Vzápětí ovšem dodává, že výjimečně, je-li to v souladu se společenským účelem manželství, může soud z důležitých důvodů povolit uzavření manželství nezletilému staršímu šestnácti let. Bez tohoto povolení je manželství neplatné a soud vysloví neplatnost i bez návrhu¹³⁸. Zákon tak stanoví rozdílné sankce. Pro osoby mladší šestnácti let platí, že uzavřou-li manželství, takové manželství vůbec nevznikne. Pokud půjde o osobu starší šestnácti let, manželství vznikne, ale bez povolení soudu bude neplatné.

K otázce neplatnosti ještě zákona dodává, že k výroku o neplatnosti manželství nedojde a

133 § 180b odst. 2 občanského soudního řádu.

134 § 181 – 185 občanského soudního řádu.

135 K tomu více kapitola o výslechu.

136 § 13 odst. 1 zákona o rodině.

137 § 14 odst. 2 a 3 zákona o rodině.

138 § 13 odst. 1 zákona o rodině.

takové manželství se stane platným, jestliže manžel, který byl v době uzavření manželství nezletilý, již dovršil osmnáctý rok, nebo jestliže manželka otěhotněla¹³⁹.

Pokud jde o soulad se společenským účelem manželství, je třeba tím rozumět, že důvodem k udělení povolení uzavřít sňatek nebude např. pouze skutečnost, že tím bude nezletilý manžel zaopatřen. Naopak těhotenství snoubenky je za takový důvod všeobecně přijímáno, jsou-li splněny ostatní podmínky zákona. Soud tedy v těchto případech zjišťuje, zda snoubenci mají vlastnosti, které odůvodňují předpoklad, že manželství bude plnit účel stanovený zákonem o rodině^{140 141}.

Samotné řízení o povolení uzavřít manželství je upraveno v občanském soudním řádu, kde se říká, že o povolení uzavřít manželství rozhoduje soud na návrh, k němuž je oprávněn ten, který hodlá manželství uzavřít¹⁴².

Protože jde o řízení, které se zahajuje pouze na návrh, účastníkem takového řízení je navrhovatel, což je v tomto řízení pouze nezletilý starší šestnácti let hodlající uzavřít manželství. Dále zákon uvádí, že řízení se účastní i jeho zákonní zástupci¹⁴³. Co se týká osoby, se kterou má nezletilý uzavřít sňatek, ta účastníkem řízení není. Soud ji pouze vyslechne jako svědka.

Toto řízení je navíc jedním z příkladů, kdy není třeba ustanovit nezletilému opatrovníka¹⁴⁴, neboť jako navrhovatel má ve věci plnou procesní způsobilost.

Pokud jde o provádění důkazů, platí, že soud, stejně jako v jiných nesporných řízeních, musí provést i jiné důkazy vedoucí ke zjištění skutkového stavu, než které navrhli účastníci. Vždy je ale povinen provést výslech toho, kdo hodlá uzavřít manželství o tom, zda skutečně chce vstoupit do manželství¹⁴⁵. Musí tak učinit v nepřítomnosti jiných osob, a to jak zákonných zástupců a snoubence navrhovatele, tak i jiných osob přítomných v jednací síni. Účelem je, aby výpověď proběhla bez nátlaku a obav, jež by mohly nastat v přítomnosti dalších osob¹⁴⁶. Tak má být bezpečně zjištěno, že chce opravdu uzavřít sňatek a vstoupit do manželství.

Při výslechu nezletilého se soud zejména zaměří na jeho rodinné, majetkové a bytové poměry

139 § 13 odst. 2 zákona o rodině.

140 § 1 zákona o rodině.

141 Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005, s. 28.

142 § 194 odst. 1 občanského soudního řádu.

143 Jde o definici účastníků dle § 94 odst. 2 občanského soudního řádu.

144 § 37 zákona o rodině.

145 § 194 odst. 2 občanského soudního řádu.

146 Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 552.

a ke zjištění jeho celkové rozumové vyspělosti. Smyslem je zjistit, zda je navrhovatel připraven převzít práva a povinnosti související s uzavřením manželství, jakož i nabytím zletilosti, které se s uzavřením manželství osobou starší šestnácti let spojuje.¹⁴⁷

Pro příslušnost soudu platí to, co bylo uvedeno pro nesporné řízení. Tedy věcně příslušný k řízení v prvním stupni je okresní soud a místně příslušným ten soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností¹⁴⁸.

Řízení je osvobozeno od soudních poplatků. To neplatí pro poplatky za úkony¹⁴⁹.

O povolení uzavřít manželství rozhodne soud rozsudkem. V něm uvede i označení osoby, s níž má být manželství uzavřeno¹⁵⁰.

Řízení ve věcech péče soudu o nezletilé, o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení, o osvojení a o povolení uzavřít manželství nejsou samozřejmě jedinými řízeními, kde je nezletilý účastníkem. I mezi řízeními spornými nalezneme některá, kterých se může účastnit, jako řízení o odpovědnosti za škodu. Tato kapitola však výše popsaná řízení zvolila záměrně, neboť se přímo dotýkají nezletilého. Navíc poslední tři jsou zajímavá i tím, že se zde osobě mladší osmnácti let přiznává procesní způsobilost. Proto se jim tedy tato práce věnovala podrobně.

147 Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 950.

148 § 9 odst. 1 a § 88 písm. c) občanského soudního řádu.

149 § 11 odst. 1 písm. a), odst. 3, odst. 5 zákona o soudních poplatcích

150 § 194 odst. 3 občanského soudního řádu.

5. VÝSLECH NEZLETILÉHO

V každém řízení, tedy i v tom, kterého se účastní nezletilý, potřebuje soud ke svému rozhodnutí jisté vědomosti. A to bez ohledu na to, zda se jedná o řízení sporné či nesporné. Takovéto nutné vědomosti rozdělujeme na poznatky právní a poznatky skutkové.

Právními poznatky rozumíme znalost objektivního práva, kterým se konkrétní právní poměry řídí. Soud je získává studiem a jinou odbornou přípravou¹⁵¹. Platí zde pravidlo „iura novit curia“, neboli soud zná právo. Proto nejsou ani předmětem dokazování, stejně jako skutečnosti obecně známé, neboli notoricky známé, ať už veřejnosti, v místě soudu..., a dále pak skutečnosti známé soudu z jeho činnosti, např. ze soudního spisu.

Za skutkové poznatky pak považujeme ty, které jsou o konkrétních skutečnostech, na nichž se zakládají a z nichž plynou uplatňované nároky. Tyto znalosti soud získává v průběhu procesu dokazování, a to takzvaným procesním dokazováním, které se liší jak od dokazování v obecném smyslu, tak od dokazování formálně logického¹⁵². Zejména pak proto, že jde o právem upravený postup, který musí probíhat tak, jak je zákonem stanoveno, aby se zaručil spravedlivý proces.

Soud tyto poznatky jednak přímo vnímá při tom, jak se před ním odehrávají, a co se již událo v minulosti, nebo mimo soudní jednání, pak získává pomocí zpráv poskytovaných důkazními prostředky, mezi které patří rovněž výslechy.

5. 1. Důkazní prostředky

Důkazními prostředky rozumíme všechny prostředky, kterými lze zjistit stav věci. Vymezení a úpravu nalezneme v občanském soudním řádu¹⁵³, kde se říká, že za důkaz mohou sloužit všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci. V tomto případě zákon používá důkaz a důkazní prostředek jako synonyma, což je ovšem v teorii procesního práva a v soudní praxi běžné. Pojem důkaz má ovšem vedle tohoto smyslu, tedy jako zdroje poznání, také druhý význam a to jako určitá skutečnost, jejímž prostřednictvím je možno zjistit jinou skutečnost, která je předmětem

¹⁵¹ Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 238.

¹⁵² Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004, s. 238, 240.

¹⁵³ § 125 až § 131 občanského soudního řádu.

dokazování¹⁵⁴.

Důkazní prostředky dělíme na přímé a nepřímé podle vztahu k dokazované skutečnosti. Za přímé považujeme ty, které soudu přímo umožní poznat určitou skutečnost, tedy ji přímo potvrdí nebo vyvrátí. Jako přímý můžeme uvést výpověď svědka o viděných skutečnostech. Naproti tomu nepřímé poskytují soudu informace pouze zprostředkovaně. Určitou skutečnost tak potvrzují nebo vyvracejí za pomoci skutečnosti jiné. Příkladem může být výpověď účastníka o obsahu jemu známé listiny, kterou nelze provést přímo jako důkaz¹⁵⁵.

Výčet důkazních prostředků je v zákoně pouze demonstrativní. Uvádí se zde ty, které jsou nejčastěji užívané. Jako takové jsou v následujících ustanoveních občanského soudního řádu upraveny podrobně, včetně způsobu, jakým je soud provádí. Je ovšem možné použít i jiné důkazní prostředky při dokazování, o čemž rozhoduje soud, který rovněž musí určit způsob, jakým bude proveden, a to podle povahy konkrétního důkazního prostředku¹⁵⁶.

Zákon vyjmenovává tyto důkazní prostředky:

- výslech svědků
- znalecký posudek
- zprávy a vyjádření orgánů, fyzických osob a právnických osob
- notářské nebo exekutorské zápisy a jiné listiny
- ohledání
- výslech účastníků

Dalšími důkazními prostředky, v zákoně neuvedenými, pak mohou být:

- fotografie
- videozáznam
- kresba
- apod.

Vzhledem k tomu, že v civilním řízení může být nezletilý v postavení jak účastníka, tak svědka, může být rovněž soudem vyslechnut. Proto se následující podkapitoly věnují právě těmto důkazním prostředkům více.

154 Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 585.

155 Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 585.

156 Například fotografie se předloží k nahlédnutí.

5. 2. Výslech

Výslech jako důkazní prostředek v civilním procesu je upraven v občanském soudním řádu, konkrétně v jeho hlavě druhé nazvané „Dokazování“. Úprava je rozdělena do dvou ustanovení, kdy první se věnuje výslechu svědků¹⁵⁷, druhá pak účastníků¹⁵⁸. Návod, jak má soud postupovat, ať už při výslechu svědků či účastníků, zákon obsahuje jen rámcově, nevyčerpává tak ovšem řešení všech procesních otázek s tím spojených.

Svědci

Jako prvním z důkazních prostředků se zákonodárce věnoval výslechu svědků, hlavně proto, že je stále nejběžnějším důkazem. Svědkem rozumíme každou fyzickou osobu, která není účastníkem řízení, kterou soud předvolal, aby vypovídala o skutečnostech, které mají být v řízení zjištěny, a které tato osoba slyšela, viděla nebo jinak vnímala svými smysly. Zákon sám svědka nedefinuje, ale ukládá povinnost dostavit se na předvolání k soudu a vypovídat jako svědek každému. Jedná se o tzv. obecnou svědeckou povinnost, jejíž splnění lze vynucovat předvedením¹⁵⁹ nebo uložením pořádkové pokuty¹⁶⁰. Tato povinnost se tak vztahuje i na nezletilé dítě.

Na začátku výslechu soud musí zjistit svědkovu totožnost, jeho věk, rodinný stav, zaměstnání, bydliště a okolnosti, které mohou mít vliv na jeho věrohodnost, zejména vztah k osobám účastníků a jejich zástupcům a k projednávané věci. Tyto informace jsou pro předsedu senátu důležitým východiskem pro hodnocení pravdivosti tohoto důkazu.

Dále je povinností soudu před započítím vlastního výslechu poučit svědka o významu svědecké výpovědi, vyzvat ho, aby vypověděl pravdu, uvedl všechny skutečnosti úplně a nic nezamlčoval. Rovněž je vyslýchaný poučen o trestních následcích křivé výpovědi, tedy že uvedením nepravdivých skutečností, které mají význam pro rozhodnutí, či jejich zamlčením, se dopustí trestného činu křivé výpovědi, za což může být potrestán odnětím svobody na 6 měsíců až 3 roky nebo peněžitým trestem, popřípadě odnětím svobody na 2 až 10 let, pokud svým činem způsobí značnou škodu nebo zvláště závažný následek.

V rámci poučování svědka o jeho právech a povinnostech, které má v souvislosti s podáváním

157 § 126 občanského soudního řádu.

158 § 131 občanského soudního řádu.

159 § 52 občanského soudního řádu.

160 § 53 občanského soudního řádu.

svědectví, je třeba, aby ho soud upozornil na případy, kdy má právo odepřít výpověď. Zákon sám vyjmenovává, že tak může učinit, pokud by tím způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě nebo osobám blízkým. Kdo je osobou blízkou, nám říká občanský zákoník, který uvádí, že jde o příbuzného v řadě přímé, sourozence, manžela a partnera v registrovaném partnerství¹⁶¹. Další osoby v poměru rodinném či obdobném se pokládají za osoby navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, důvodně pociťovala druhá jako újmu vlastní. Soud rozhoduje o důvodnosti odepření svědectví, proto musí svědek uvést konkrétní skutečnosti bránící mu ve vypovídání. Pokud neshledá soud odepření za důvodné, poučí též svědka o následcích bezdůvodného odepření svědectví.

Kromě tohoto práva nevypovídat, musí soud též respektovat svědkovu zákonnou povinnost zachovávat tajemství nebo mlčenlivost¹⁶². Té může být zproštěn buď příslušným orgánem, stanoví-li tak zákon¹⁶³, nebo tím, v jehož zájmu je tato povinnost stanovena¹⁶⁴.

Výslech svědka provádí soud, tedy samosoudce, předseda senátu nebo jím pověřený člen senátu, při jednání. Samotná výpověď pak probíhá ve dvou fázích. V první nejprve svědek sám souvisle vylíčí vše, co ví o předmětu výslechu. V této části se nekladou otázky, jsou přípustné jen, je-li to nezbytně nutné pro udržení výpovědi ve směru dokazovaných skutečností.

Ve druhé fázi svědek odpovídá na dotazy směřované k doplnění a vyjasnění jeho výpovědi. Nejprve klade otázky předseda senátu, poté je mohou pokládat i členové senátu a pokud dá soudce souhlas, pak i účastníci, jejich zástupci a znalci. Předseda senátu tak rozhoduje i o přípustnosti otázek z hlediska vhodnosti a účelnosti. Za nepřipustné se označují ty otázky, které nejsou k věci, také otázky předpokládající dosud nepotvrzené skutečnosti, nebo-li kacírné či úskočné, a konečně ty, které navádějí k určité odpovědi, tedy sugestivní otázky. Především ale otázka musí být otázkou, nemůže jít o polemiku, kterou účastník, či jeho zástupce, vyzývá svědka k vyjádření¹⁶⁵.

Svědecká výpověď je vždy ústní a protokoluje se, zpravidla tak, že soudce sám diktuje podstatný obsah svědkovy výpovědi, a to nahlas, aby svědek mohl kdykoliv opravit případné zkreslení. Nejedná se tedy o doslovný záznam. Je-li to důležité, uvedou se též jednotlivé otázky a odpovědi na ně. Protokolace probíhá nejdříve až po skončení spontánní výpovědi, aby nedošlo

161 § 116 občanského zákoníku.

162 § 124 OSŘ: Dokazování je třeba provádět tak, aby byla šetřena povinnost zachovávat mlčenlivost o utajovaných informacích chráněných zvláštním zákonem a jiná zákonem stanovená nebo státem uznávaná povinnost mlčenlivosti.

163 Zákon č. 412/2005 Sb.

164 Například vztah pacienta a lékaře.

165 Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 589.

ke snížení její hodnoty.

Každý svědek, který se dostavil a výpověď poskytl, nebo alespoň byl připraven ji podat, má nárok na náhradu hotových výdajů a ušlého výdělku, tzv. svědečné. Soud o něm rozhoduje usnesením, proti němuž není odvolání přípustné. Nárok zaniká, není-li uplatněn nejpozději do tří dnů ode dne poskytnutí výpovědi, či oznámení, že k výsledku nedojde. O tom je svědek poučen v předvolání¹⁶⁶.

Výslech účastníků

Důkaz výsledkem účastníků je upraven až jako poslední z důkazních prostředků, které občanský soudní řád rozvádí¹⁶⁷, a to jako důkaz podpůrný, který se použije jen, jestliže dokazovanou skutečnost nelze prokázat jinak, tedy není objektivně možné provést jiný důkaz. Tato podmínka je splněna i tehdy, kdy se nepodařilo tvrzení o rozhodné skutečnosti prokázat jinými, již provedenými, důkazy.

Další požadavek, který zákon ukládá, aby mohla být výpověď účastníka ve sporném řízení provedena, je souhlas dotčeného účastníka, který má být vyslechnut, a to i v případě, že dokazovanou skutečnost nelze prokázat jinak. Zde se bere v úvahu podpůrnost tohoto důkazního prostředku a také, že objasnit rozhodné skutečnosti s jeho pomocí závisí hlavně na ochotě účastníků ve věci vypovídat. Z této podmínky však existují výjimky, kdy lze tento důkaz provést i bez udělení souhlasu, je-li to nutné ke zjištění skutkového stavu. Ze sporných řízení je přímo uvedeno řízení o rozvod manželství a nově i řízení o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství.

Souhlas se svým výsledkem může účastník dát z vlastní iniciativy, tedy navrhnout důkaz vlastní výpovědí, dále z podnětu jiného účastníka, či na návrh soudu. Udělený souhlas lze vzít zpět do okamžiku, než soud výslech účastníka nařídí. Vyjádřil-li nesouhlas, lze jej v průběhu řízení změnit a k výsledku svolit.

Pokud jde o nesporná řízení, zákon sám uvádí, že pro řízení podle § 120 odst. 2 OSŘ neplatí výše uvedené podmínky a lze tak nařídít důkaz výsledkem účastníků kdykoli, neboť soud má v těchto řízeních povinnost provést všechny důkazy potřebné ke zjištění skutkového stavu věci.

Důkaz výsledkem účastníka řízení je třeba odlišovat od přednesů účastníka v průběhu jednání, dále od tvrzení, ať je součástí žaloby či jiného podání, a od jeho sdělení do protokolu, k

¹⁶⁶ § 139 odst. 1 občanského soudního řádu.

¹⁶⁷ § 131 občanského soudního řádu.

němuž byl mimo výslech soudem vyzván. Pokud jde o tvrzení, odlišuje se od výpovědi tím, že účastník musí svou povinnost tvrzení splnit i tehdy, když odepřel souhlas s provedením důkazu jeho výslechem. Je to způsobeno tím, že tvrzení, pokud je důležité a pochybné, tvoří předmět dokazování. Naopak důkaz výslechem účastníků pak slouží k tomu, aby jeho prostřednictvím byla tato tvrzení prokázána, tedy pokud je nelze objasnit jinak. Z uvedeného vyplývá, že tvrzení o rozhodujících skutečnostech má soud znát předem, aby věděl, co má být důkazem prokázáno, a nemají být součástí výpovědi. Za důkazní prostředek pak považujeme jen takový výslech účastníků, který soud jako procesní důkaz nařídí k prokázání tvrzených skutečností.

Jestliže soud nařídí jako důkaz výslech účastníků, mají účastníci povinnost dostavit se osobně k výslechu. Tu lze vynutit pomocí předvedení¹⁶⁸ nebo uložením pořádkové pokuty¹⁶⁹. Tyto prostředky však není možné požit k donucení účastníka vypovídat, ačkoliv to je rovněž jeho povinnost. Odmítne-li poskytnout výpověď, uvede se tato okolnost bez dalšího do protokolu a soud k ní může přihlédnout při hodnocení důkazů.

Účastník má při výslechu vypovídat pravdu a nic nezamlčovat. O tom musí být soudem poučen. Uvede-li však nepravdivé údaje, na rozdíl od svědka se nedopouští trestného činu křivé výpovědi¹⁷⁰ a nemůže tak být trestně stíhán. Nejsou však vyloučeny sankce civilněprocesní¹⁷¹ a také riziko, že zhodnotí-li soud výpověď jako nepravdivou, může to vést k nepříznivému rozhodnutí pro účastníka, neprokázal-li tvrzené skutečnosti za pomoci jiných důkazů.

Pokud jde o postup soudu při výslechu účastníků, zákon odkazuje na ustanovení o výslechu svědků, která se zde použijí obdobně¹⁷². Po zjištění osobních údajů a poučení, vyzve soud účastníka, aby nejprve sám vypověděl, co ví o skutečnosti, kterou má svou výpovědí objasnit. Stejně jako u výslechu svědků, nemá soud do této spontánní části zasahovat či ji přerušovat protokolací, jestliže to není nezbytně nutné¹⁷³.

V následující části výslechu jsou účastníkovi kladeny otázky soudcem, popř. předsedou a ostatními členy senátu. Jiní účastníci, případně znalci mohou klást otázky jen se souhlasem soudce, který rozhoduje rovněž o přípustnosti otázek¹⁷⁴.

168 § 52 občanského soudního řádu.

169 § 53 občanského soudního řádu.

170 § 175 trestního zákona.

171 Například pořádková pokuta.

172 § 126 odst. 3 občanského právního řádu.

173 Např. pokud je výpověď velmi zdlouhavá, není k tématu apod.

174 Podrobný postup soudu při výslechu viz 5.2. Výslech - Svědci

Takto zákonodárce upravil výslech jako důkazní prostředek v civilním procesu. Trestní právo má vlastní úpravu, v mnoha bodech podobnou, kterou nalezneme v trestním řádu¹⁷⁵. Rozdíly, které se zde vyskytují, lze odůvodnit odlišností předmětů obou řízení a vztahů, kterým je poskytována ochrana.

5. 3. Právní úprava výslechu nezletilých jako účastníků řízení

Za právní základ možnosti vyslyšet osobu mladší osmnácti let a právo takové osoby být vyslyšena v jakémkoli řízení, které se jí dotýká, nalezneme v Úmluvě OSN o právech dítěte, přijaté dne 20. listopadu 1989 v New Yorku, která je součástí právního řádu České republiky¹⁷⁶. Ve svém článku 12 ukládá státům, které jsou smluvní stranou této úmluvy, aby zabezpečily dítěti, které je schopno formulovat své názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají. Názorům dítěte se pak musí věnovat taková pozornost, která odpovídá jeho věku a úrovni. V odstavci druhém tohoto článku je dále rozvedeno, že za tímto účelem, se má dítěti zejména umožnit, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu. Způsob takového slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Promítnutím tohoto závazku České republiky do občanského soudního řízení je ustanovení § 100 odst. 3 občanského soudního řádu. Zákon zde soudu uložil povinnost vždy zjišťovat názor nezletilého dítěte a to ve všech věcech, v nichž je účastníkem řízení. Ustanovení se přitom vztahuje na všechna řízení, nejen péči soudu o nezletilé. Je zde uložena jen jediná podmínka, aby mohlo být dítě vyslechnuto, a to jeho schopnost formulovat své vlastní názory. Není zde rozhodující ani obsah ani hodnota sdělení dítěte, ale pouze to, zda je schopné mít vlastní názory a soudu je říci.

Názory nezletilého soud zjišťuje buď prostřednictvím jeho zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo výslechem dítěte. Jakou metodu soud použije, záleží na konkrétních okolnostech jednotlivého případu, zejména pak věku a vyspělosti dítěte. „ Je pochopitelné, že s ohledem na věk dítěte nelze s jeho výslechem spojovat povinnosti, které jinak

¹⁷⁵ Hlava pátá - § 89 až 118 trestního řádu.

¹⁷⁶ Vyhlášená pod č. 104/1991 Sb.

pro zletilé osoby vyplývají z právních předpisů. Výslech má – zejména u mladších dětí – i další specifika, např. z hlediska kladení otázek, oblečení soudce, možné přítomnosti psychologa apod. U dětí jejichž věk je blízký zletilosti, se jejich výslech naopak zpravidla příliš neliší od výslechu ostatních účastníků řízení.¹⁷⁷

Vyslýchá-li soud dítě, může tak činit i bez přítomnosti rodičů či jiných osob zodpovědných za výchovu dítěte, tedy zákonných zástupců. Není to jeho povinností a záleží pouze na něm, zda tento krok uzná za nezbytný. Procesní práva rodičů jsou v daném případě kladeny až za zájmy dítěte. Tato skutečnost je odůvodňována tím, že právě přítomnost blízkých osob, ke kterým má dítě důvěru a nechce je zklamat apod., může mít vliv na jeho výpověď a ztěžovat tak zjištění skutečného názoru vyslychaného. Rovněž místopředsedkyně okresního soudu v Jablonci nad Nisou JUDr. Lucie Treglerová ve své výpovědi o praxi výslechu nezletilých¹⁷⁸ uvedla, že rodiče k výslechu dětí přizváni nejsou, až po jeho skončení jsou pouze seznámeni s tím, co dítě uvedlo. U dětí starších 15 let, kdy už se zpravidla postupuje jako při normálním výslechu, pak poznamenala, že rodiče se opět neúčastní a s obsahem výpovědi jsou seznámeni až po protokolaci a zápisu.

Rovněž zjišťuje-li názor dítěte orgán sociálně-právní ochrany dětí, zákon¹⁷⁹ umožňuje, aby se tak dělo bez přítomnosti zákonných zástupců. Tato skutečnost je upravena v ustanovení, jež má svůj základ opět v Úmluvě o právech dítěte, a které upravuje oprávnění dítěte, je-li schopno formulovat své vlastní názory, pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se jej dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Při rozhovoru s pracovnící Městského úřadu Jablonce nad Nisou Jarmilou Petruškovou¹⁸⁰, která má na starosti pohovor s dětmi ve věcech projednávaných v civilním řízení, mi bylo potvrzeno, že rodiče se výslechu prováděného pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí neúčastní, což je právem dítěte. Při tom odkazuje právě na zákon o sociálně-právní ochraně dětí¹⁸¹.

Ačkoliv se rodiče výslechu neúčastní, nelze jim upírat, aby se seznámili s tím, co dítě uvedlo. Mají totiž právo nahlížet do spisu. Nejpozději se mohou dozvědět, jaký je obsah výpovědi prostřednictvím odůvodnění rozsudku.

177 Bakalář, E. a kol. Rozvodová témata a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006, s. 69.

178 Příloha diplomové práce č. 1.

179 Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

180 Příloha diplomové práce č. 2.

181 § 8 odst. 2 zákona o sociálně právní ochraně dětí.

I když je zde hovořeno o výsledku, nejedná se o účastnický výsledek. Hlavním cílem je zjistit názory a přání nezletilého a to způsobem umožňujícím k nim přihlídnout. Zpravidla se dává přednost prostředkům, které dítě méně zatěžují, tedy zjištění jeho názoru prostřednictvím rodičů, není-li to možné, pak orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Výsledek je tak až poslední variantou.

Účastnickým výsledkem rozumíme pak případ, kdy dítěti, jako účastníku řízení, je přiznána vzhledem k předmětu řízení procesní způsobilost v rozsahu hmotněprávní způsobilosti k právním úkonům¹⁸².

Samostatnou úpravu přiznání procesní způsobilosti nezletilému obsahuje občanský soudní řád v ustanoveních upravujících řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. Zde přímo zákon uděluje plnou procesní způsobilost nezletilému rodiči, který je účastníkem řízení, a to i tehdy, kdy není zákonným zástupcem dítěte¹⁸³. Zákonodárce zde předpokládá, že i takto mladí rodiče jsou schopni posoudit dosah takového právního úkonu. Proto musí být slyšení a jejich stanoviska respektována. Plnou procesní způsobilost mají však pouze tehdy, jestliže již dosáhli věku 16 let. V opačném případě může předseda senátu rozhodnout, vyžadují-li to okolnosti případu, že fyzická osoba, která nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, musí být v řízení zastoupena svým zákonným zástupcem, i když jde o věc, v níž by jinak mohla jednat samostatně¹⁸⁴.

Jednoznačnou úpravu výsledku nezletilého, jako účastníka řízení, obsahuje občanský soudní řád navíc v ustanoveních upravujících řízení o povolení uzavřít manželství a řízení o osvojení. V prvním případě je soudu uložena povinnost takový výsledek učinit vždy, neboť zákon sám říká, že před rozhodnutím je třeba vyslechnout toho, kdo hodlá uzavřít manželství o tom, zda skutečně chce vstoupit do manželství, a to bez přítomnosti jiných osob. V daném případě musí soud vyloučit skutečně všechny přítomné, včetně případných právních zástupců¹⁸⁵.

V řízení o osvojení je soud povinen výsledek osvojení učinit jen tehdy, je-li k osvojení třeba jeho souhlasu. Možnost výsledku uskutečnit tak má určité limity, jež udává zákon o rodině¹⁸⁶. Ten vyžaduje, aby dítě bylo schopno posoudit dosah osvojení, což zpravidla soud rozhodne na základě jeho schopnosti formulovat vlastní názor při jeho zjišťování. Další podmínkou je, aby

182 Viz podkapitola 3. 2. Procesní způsobilost.

183 § 67 odst. 2 zákona o rodině.

184 § 23 občanského soudního řádu.

185 Viz podkapitola 4. 4. Řízení o povolení uzavřít manželství

186 § 67 odst. 1 zákona o rodině.

výslechem nezletilého nedošlo ke zmaření účelu osvojení. To by mohlo nastat zejména z důvodu neinformovanosti dítěte o jeho právní situaci, kterou není v jeho zájmu vhodné měnit právě v daném řízení. Přivolení dítěte se nejčastěji nevyžaduje, došlo-li by k narušení citových vztahů dítěte k budoucím osvojitelům, jestliže v jejich rodině již delší dobu žije a pokládá je za své rodiče.

Další z českých právních předpisů, který se právům dítěte vyjadřovat se a být slyšeno v řízeních, která se jej týkají, věnuje, je zákon o rodině¹⁸⁷. Jde tentokrát o specifickou úpravu a to ve vztahu k rozhodnutím rodičů, která se dotýkají dítěte. Novelou č. 91 z roku 1998 bylo v části upravující rodičovskou zodpovědnost zakotveno ustanovení, které říká, že dítě, schopné s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje. Jedná se o jeden ze základních předpokladů ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Tato úprava vychází opět z Úmluvy o právech dítěte, konkrétně jejího článku 12.

I když základem české právní úpravy výše uvedených práv dětí je bezpochyby Úmluva o právech dítěte, nejedná se o jediný mezinárodněprávní dokument, který se těmto právům věnuje a kterým je Česká republika vázána. V lednu 1996 ve Štrasburku byla uzavřena Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Českou republikou přijata 26. dubna 2000, která si klade za cíl poskytnout osobám mladším osmnácti let procesní práva a usnadnit jejich výkon, a to tak, že bude zabezpečeno, aby děti, přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů, byly informovány o soudních řízeních, která se jich týkají, a mohly se jich účastnit. Mimo jiné tak obsahuje samostatnou část o procesních právech dítěte. Podstatný je zde článek 3, věnující se právu na informace a na vyjádření názoru v řízení, který uvádí, že dítě, jež má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručena práva nebo možnost se jich domáhat, a to právo dostávat příslušné informace, být konzultováno a vyjádřit svůj názor, a konečně být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí. Tato úprava je tak v dané oblasti podrobnější než ta, která je obsažena v Úmluvě o právech dítěte. Ovšem je třeba vzít na vědomí, že členské státy Rady Evropy a další státy, které Evropskou úmluvu podepsaly, ji přijali

¹⁸⁷ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

s vědomím, že jde o opatření k zabezpečení práv zmíněných v Úmluvě OSN o právech dítěte.

Jiným z předpisů, tentokrát z oblasti trestního práva, který se právu dítěte vyjadřovat své názory a být slyšeno v řízení, které je o něm konáno, věnuje je zákon o soudnictví ve věcech mládeže¹⁸⁸. Ten ve své hlavě třetí upravující řízení ve věcech dětí mladších patnácti let uvádí, že dítě v řízení nemusí být vyslechnuto, bylo-li jeho jednání, v němž je spatřován čin jinak trestný spolehlivě prokázáno. Naopak je soud povinen vždy zjišťovat jeho názor ve věci. U nezletilých starších patnácti let, neboli mladistvých, zákon pouze ukládá, že při výslechu je třeba postupovat ohleduplně a šetřit jeho osobnost. Výslech tedy možný je, není však povinností vypovídat. Obě ustanovení přitom vychází ze základních zásad zákona obsažených v obecných ustanoveních v hlavě první. Zde se ukládá všem, kteří se podílí na řízeních podle tohoto zákona, aby postupovali s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se řízení vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen.

Výslech nezletilých v českém právním řádu je obsažen v řadě předpisů. Toto rozmístění odpovídá právům a povinnostem, které každý z nich obsahuje. A i když tato úprava není příliš podrobná, je základem, který vůbec umožňuje výslech uskutečnit a uznává tak, že dítě je schopné výpověď poskytnout.

5. 4. Zvláštnosti výslechu nezletilých

Z psychologického hlediska se zvláštnostmi výslechu dětí, i když v trestním právu, zabývá Doc. PhDr. Ludmila Čírtková, CSc. v knize „Forenzní psychologie“. V kapitole „Zvláštnosti výslechu dětí“ hned v úvodu vyvrací, že by dítě nebylo způsobilé podat pravdivou výpověď, jak bylo v minulosti zdůrazňováno. Důvodem těchto tvrzení je zejména „přirozená tendence dětí dotvářet realitu ve fantazijních představách a vydávat představované situace za skutečné, jak to činí běžně při hře.“ Postupný vývoj však dospěl k tomu, že dnes se děti považují za schopné podat věrohodnou výpověď. Jak autorka uvádí, k utváření výpovědi dochází u dítěte obdobně jako u dospělého. Dokonce zmiňuje, že za příznivých okolností si děti školního věku mohou více pamatovat než třeba vysokoškoláci, zejména proto, že méně filtrují při vnímání a postřehnou tak

¹⁸⁸ Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů.

i více detailů. A protože si pamatují zejména fotografickým způsobem, jsou schopné zapamatované detaily i dobře vylíčit.

Současné přesvědčení o schopnosti dětí poskytovat platnou výpověď vedlo zákonodárce k tomu, že jednak v zákonech připustil výslech nezletilých, dále pak v trestním právu upravil i jeho podmínky. V praxi se ovšem objevují výchylky, které je pak třeba přenechat odborníkům z oblasti psychologie.

V další části zmíněné podkapitoly autorka upozorňuje na aspekt sugesce. Sugestibilita, tedy schopnost podléhat, bezděčně a automaticky přijímat cizí názory za své a převádět je do vlastního chování a prožívání¹⁸⁹, je kromě jiného závislá na věku. S přibývajícím věkem ji ubývá, z čehož vyplývá, že děti bývají snadněji ovlivnitelné než dospělí, tedy i při výslechu. Navíc se dítě snaží vycítit či odhadnout očekávání vyslyšajícího a vyhovět mu. Namísto pravdivé výpovědi pak uvádí to, co si myslí, že chce vyslyšající slyšet. Proto také zde více, než kdekoliv jinde, platí, že nesmí být kladeny sugestivní otázky.

Pokud jde o vyjádření zákazu kladení sugestivních otázek v zákonech, tak v trestním právu ji nalezneme v trestním řádu v hlavě páté nazvané „Dokazování“ jak pro obviněného, tak pro svědka. V oddílu prvním, který upravuje výpověď obviněného, je stanoveno, že obviněnému mohou být kladeny otázky k doplnění výpovědi nebo k odstranění neúplnosti, nejasnosti a rozporů. Takové otázky musí být kladeny jasně a srozumitelně bez předstírání klamavých a nepravdivých okolností; nesmí v nich být naznačeno, jak na ně odpovědět¹⁹⁰. Oddíl druhý se věnuje svědkům a zákaz vyjadřuje tak, že svědkovi nesmějí být kladeny otázky, v nichž by byly obsaženy okolnosti, které se mají zjistit teprve z jeho výpovědi¹⁹¹.

V případě nezletilých se užije přímo trestního řádu pouze pro zákaz kladení sugestivních otázek svědkům. Pokud jde o obviněného, použije se zákon o soudnictví ve věcech mládeže¹⁹². Ten ovšem v sedmém oddíle věnovaném dokazování takovýto zákaz výslovně neobsahuje a použije se tak odkaz v obecných ustanoveních zmíněného zákona, kde je stanoveno, že pokud tento zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných právních předpisů¹⁹³, tedy trestní zákon a trestní řád. Další výjimka pak platí pro děti mladší patnácti let, které se dopustily činu jinak trestného, kde se na řízení použije občanský

189 Terminologický slovník – www.ped.muni.cz.

190 § 92 odst. 3 trestního řádu.

191 § 101 odst. 3 trestního řádu.

192 Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.

193 § 1 odst. 3 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

soudní řád¹⁹⁴. Ten sice rovněž výslovně zákaz kladení sugestivních otázek neobsahuje, přesto je v praxi i teorii všeobecně přijímán.

V závěru tohoto tématu pak autorka upozorňuje, že i když je poznatek o vyšší pravděpodobnosti sugestivního ovlivnění při výslechu dítěte dnes všeobecně přijímán, jedná se o pravidlo, které se prosazuje, ale v určitém konkrétním případě nemusí platit.

Za další zvláštnost výslechu dítěte pak autorka uvádí vliv vnějšího prostředí a celkové atmosféry výslechu. Tvrdí, že jde o důležitý psychologický moment výslechu, který může ovlivnit konečnou výpověď. Platí to i u dospělých, ale u dětí to sehrává roli výraznější. Strohá kancelář může přímo podněcovat úzkost a obavy. Naopak by vnější prostředí i atmosféra výslechu měly být uspořádány tak, aby podněcovaly pokud možno pocity bezpečí a uklidnění. Navrhuje se, aby vybavení místnosti, kde výslechy probíhají, bylo využitelné i pro navázání prvního kontaktu s dítětem, například by tam měly být obrázky, hračky apod. Jaká bude atmosféra při výslechu záleží hlavně na vyslychajícím. Vytváří ji svým individuálním stylem jednání. Na něm závisí, zda se dítě uvolní a bude spolupracovat.

Ačkoliv jde o psychologické zvláštnosti výslechu dětí v trestním právu, jsou bezpochyby výše uvedené poznatky platné a využívané i v právu civilním.

5. 5. Praxe výslechu

Pokud jde o provádění výslechu nezletilých v civilním řízení u soudu, jedná se zejména o praxi okresních soudů. Krajské soudy v těchto věcech rozhodují až jako odvolací orgán a většinou tak dokazování výslechem neprovádí, hlavně proto, že by se jednalo o nadměrnou zátěž pro dítě, které si buď události již nepamatuje, nebo s projednávanou věcí má spojené nepříjemné vzpomínky, jejichž vyvolání může mít pro vyslychaného nepříznivé důsledky.

Jak mi sdělila místopředsedkyně okresního soudu v Jablonci nad Nisou JUDr. Lucie Treglerová¹⁹⁵, oficiální předpisy podrobně upravující podobu výslechu nezletilého neexistují. Soudeci tak vychází ze svých zkušeností a znalostí psychologie.

V předchozí kapitole však bylo zmíněno, že výslech je až posledním způsobem, jak získat

194 § 96 zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

195 Příloha diplomové práce č. 1.

názor dítěte. Přednost má zjištění potřebných skutečností prostřednictvím rodičů a pokud to není možné, pak za pomoci orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

První způsob, ač pro dítě z psychologického hlediska nejpříznivější, je téměř nepoužitelný. Hlavně proto, že dítě nejčastěji figuruje v civilním procesu v řízeních o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu manželství. V takovém případě, je třeba brát v úvahu možnost ovlivnění dítěte ze strany rodičů, a to vždy, když nepředloží dohodu a probíhá zde spor. Proto se přistupuje k možnosti druhé. Tedy pohovoru pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí s nezletilým. O tom, jak takový, pohovor probíhá, mi poskytla informace pracovnice Městského úřadu Jablonce nad Nisou paní Jarmila Petrušková¹⁹⁶. I v tomto případě neexistuje přesný postup. Hlavně proto, že se zde pracuje s lidmi, většinou v nelehké životní situaci, a to navíc s dětmi. Nelze tak postupovat dle tabulek, neboť každý je jiný a v jiné situaci, ač se mohou podobat.

Věková hranice, od kdy pohovor provádí pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, přesně stanovena není. I zde záleží na rozumové vyspělosti nezletilého. Podle ní je pak třeba zvolit vhodnou metodu pohovoru. U nejmenších dětí se práce s nimi přenechává odborníkům z oblasti psychologie. Psychologické znalosti však musí mít i pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí. Dle paní Petruškové, práce s nezletilými vyžaduje mít vědomosti především z oblasti vývojové psychologie. Za nejčastěji užívané psychologické metody pak uvádí pozorování a rozhovor.

Při pohovoru hraje významnou roli rovněž prostředí¹⁹⁷. Ačkoliv by se zdálo, že nejlepší bude domov, skutečnost spíše ukazuje opak. Zůstaneme-li u rozvodů, jeví se zpravidla toto prostředí jako nevhodné, neboť právě zde bývá největší napětí. Nalézají se zde buď oba, nebo alespoň jeden z rodičů, a i když nejsou v téže místnosti, kde pohovor probíhá, může to mít na dítě určitý vliv. To se obvykle obává, že rodiče se na něho budou za odpověď zlobit, že jim ublíží, a nemluví tolik otevřeně¹⁹⁸. Jako vhodnější, nikoli však nejlepší možnost, uvádí paní Petrušková provádět pohovor na oddělení orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Nedostatky zde spatřuje opět ve skutečnosti, že je přítomen některý z rodičů, neboť právě oni nejčastěji přivádějí děti k pohovoru a nezletilý si je tak jejich přítomnosti vědom. Navíc většina úřadů není vybavena

196 Příloha diplomové práce č. 2.

197 Tuto skutečnost zmiňuje rovněž L. Čírtková při výslechu nezletilých v trestním právu. Viz výše.

198 Příloha diplomové práce č. 2

speciální místností pro tyto případy a kanceláře nejsou nejprívětivějším místem.

Jako nejvhodnější prostředí pro zjišťování názoru dítěte se tak jeví škola, kterou nezletilý navštěvuje. Ovšem pokud jsou překonány překážky, které se zde vyskytují. Zejména není vždy jednoduché najít v těchto zařízeních klidné místo. Jedná se však o prostředí nezletilému známé a nejsou zde přítomní rodiče. To je dáno tím, že není povinnost je informovat, že v ten a ten den proběhne pohovor pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí s jejich dítětem. Díky tomu se zpravidla nezletilý vyhne zbytečnému stresování předem, jednak už ze samotného pohovoru, neboť se jedná o situaci pro něho novou, kdy neví, co očekávat a zpravidla tuší, že bude hovořit o věcech, které ho nyní tíží. A dále je ušetřen ovlivňování rodičů, jak s pracovníkem hovořit, jak odpovídat apod. K tomu paní Petrušková uvádí, že to tak není vždy, ne každý rodič se snaží své dítě manipulovat, ale lze to předpokládat, a proto je zde snaha tomu předcházet. Cílem není přítom pouze ušetřit nezletilého, ale také zajistit jeho spolupráci a větší otevřenost. Takovému pohovoru tedy není přítomen ani rodič, ani pedagog. Probíhá pouze mezi pracovníkem orgánu sociálně-právní ochrany dětí a nezletilým.

Samotný průběh pohovoru má určitou obecnou osnovu. První krok spočívá v navázání kontaktu. Důležité je pokusit se vytvořit klidnou atmosféru, aby se dítě cítilo dobře a je-li to možné i bezpečně, což je základem spolupráce ze strany nezletilého a tím také kvalitního pohovoru. Nejprve se proto začíná volným rozhovorem a to s tématy jako např. škola, zájmové kroužky, sport apod. Ovšem i když dítě nekomunikuje, není setkání zbytečné. Pak se využije zejména metoda pozorování, která rovněž mnoho napoví a poskytne určité informace pro další práci.

Je-li navázán kontakt a probíhá rozhovor, druhá část pohovoru se již věnuje rodinné situaci. Cílem je zjistit přání dítěte, jaké má představy o budoucnosti, i případné obavy. Poté je nutné přesvědčit se o psychické pohodě nezletilého.

V poslední části pak dochází k návratu k volnému rozhovoru a nakonec rozloučení.

Pohovor pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí s nezletilým, jako jedna z možností zjišťování názoru dítěte pro potřeby soudního řízení, je hojně užíván. Přesto se vyskytují situace, kdy je nutné, aby soudce vyslechl nezletilého sám. Zejména, pokud má za to, že je třeba si informace ověřit. Jako příklad lze uvést situaci, kdy se rozcházejí tvrzení rodičů s výpovědí dítěte poskytnutou pracovníku orgánu sociálně-právní ochrany dětí¹⁹⁹.

¹⁹⁹ Příloha diplomové práce č. 1.

Soudce výslech nezletilého provádí s jistými odchylkami od běžného postupu. Vychází přitom z věku a rozumové vyspělosti dítěte, kdy rozhodující pro něho je, zda je schopné se k věci vyjádřit. Místopředsedkyně okresního soudu v Jablonci nad Nisou JUDr. Lucie Treglerová mi ve své výpovědi o praxi výslechu nezletilých v občanskoprávních řízeních²⁰⁰ k této tématice uvedla, že děti rozdělují do tří skupin a to na děti předškolního věku, školního věku do 12 až 15 let a děti starší od 15 do 18 let. Dále rozvedla, že u dětí zařazených v první skupině se zpravidla nechává výslech na orgánu sociálně-právní ochrany dětí, neboť mají z budovy soudu a podobných úřadů strach a se soudcem proto často nekomunikují. Děti školního věku, většinou do 15 let, jsou dle soudkyně Treglerové zvány mimo jednací síň, zpravidla do kanceláře, kde soudce není oblečen do taláru a přítomen je dále zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Ten, jak uvádí, nezasahuje do výslechu otázkami ani jinak, ale plní funkci svědka, který potvrdí, že dítě uvedlo to, co je v protokolu zapsáno. Dále „v některých případech, což se týká dětí nad 15 let, se vyslýchá v jednací síni v taláru při klasickém soudním řízení.“²⁰¹

Jak dále popsala průběh výslechu dítěte, jeví se v některých prvcích podobně jako pohovor prováděný pracovníkem orgánu sociálně-právní ochrany dětí. I soudci musí využívat některých metod psychologie, aby bylo možno získat kvalitní výpověď nezletilého a dozvědět se potřebné informace.

Stejně jako v případě pohovoru je nezbytné nejprve navázat kontakt. Soudkyně Treglerová k tomu uvádí: „Na dítě se žádným způsobem netlačí, to znamená, že rozhodně není vhodné a ani se to u našeho soudu neděje, aby soudce doslova vybafl na dítě, kterého z rodičů má radši...Je třeba nejprve s dítětem navázat kontakt...“²⁰² Podobně jako pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí i soudci se ptají na koníčky, školu, co mu ve škole jde, co naopak ne apod. Tedy nastolují klidnou atmosféru. Až poté začínají „pomalu, postupně se ptát na situaci v rodině, tedy s kým tráví více času, kdo se mu více věnuje, kde třeba byli naposledy na společném výletě a s kým...“²⁰³ Tímto postupem lze po krůčcích dospět ke skutečnostem potřebným k rozhodnutí ve věci.

U starších dětí, přibližně od těch dvanácti let, se jim dává podepsat protokol o výslechu, který si mohou přečíst a případně něco doplnit nebo říci s čím nesouhlasí. Protokol rovněž podepisuje soudce a zástupce orgánu sociálně-právní ochrany dětí²⁰⁴.

200 Příloha diplomové práce č. 1.

201 Příloha č. 1 strana 2.

202 Příloha diplomové práce č. 1 str. 1.

203 Příloha diplomové práce č. 1 str. 1.

204 Příloha diplomové práce č. 1 str. 2.

Ve všech případech přitom platí, že se výsledku neúčastní rodiče²⁰⁵.

Projednání případů, u nichž je třeba získat názor nezletilého, týká se to hlavně mladších dětí, se nařizují na dopoledne, ještě třeba po obědě, ale rozhodně již ne v odpoledních a pozdních hodinách. Dětský organismus se stále vyvíjí, potřebuje tak více spánku a snadněji se unaví, proto se dopolední hodiny jeví ideálním časem, neboť vyslychaní jsou ještě schopni se soustředit²⁰⁶. Tuto skutečnost uvedla ve své výpovědi i soudkyně Lucie Treglerová.

Takto popsaný výslech nezletilého se dotýká hlavně řízení pro úpravu poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu manželství. Stejně se však postupuje i tehdy, jsou-li tyto poměry již pravomocně upraveny a některý z rodičů podá návrh na změnu výchovy²⁰⁷.

Odlišná situace nastává v případech, kdy je nezletilý účastníkem řízení s přiznanou procesní způsobilostí. Jak bylo zmíněno výše, občanský soudní řád upravuje několik takových případů.

Jako první lze uvést řízení o povolení uzavřít manželství. Zákon zde přímo uvádí, že ten kdo hodlá uzavřít manželství je účastníkem řízení. Analogicky se ustanovení upravující toto řízení použijí rovněž pro řízení o přiznání rodičovské zodpovědnosti rodiči staršímu šestnácti let, který má předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývajících. V těchto dvou případech se na nezletilé nebere žádný zvláštní ohled a výslech probíhá klasickým způsobem²⁰⁸.

Samostatnou úpravu výsledku dítěte jako účastníka nalezneme rovněž v případě řízení o osvojení. Jeho výslech, jak bylo uvedeno výše, se provádí jen, je-li schopno posoudit dosah osvojení. Soudkyně Treglerová k tomu uvádí, že se to týká zejména dětí starších deseti let. Ty jsou pak povinny udělit souhlas s osvojením, ledaže by tím byl zmařen jeho účel. Dále zminila, že především je tento výslech ponechán na pracovnících orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soudce jej provádí výjimečně jako např. když dítě nechce souhlas dát a není zřejmé proč. Sama podotýká, že se s touto situací zatím nikdo na jejím pracovišti neseťkal. Většinou se totiž osvojují děti z kojeneckých ústavů nebo např. nový partner či manžel matky osvojuje její dítě, které je zpravidla se situací již seznámeno.

205 Viz výše.

206 Vyplývá to rovněž ze skutečnosti, že také vyučování ve škole probíhá dopoledne a až v pozdějším věku se postupně prodlužuje do odpoledních hodin.

207 Např. Otec má výhrady k péči matky a požaduje svěření dítěte do své péče.

208 Příloha diplomové práce č. 1 str. 3.

Tyto případy vycházely ze zákona a rodině, nezletilý však může být vyslechnut také v jiném občanskoprávním řízení, jehož hmotněprávním základem je občanský zákoník. Jedná se o odpovědnost za škodu, konkrétně odpovědnost za škodu způsobenou těmi, kteří nemohou posoudit následky svého jednání, jinak také řečeno odpovědnost nezletilého²⁰⁹. Rozhodující pro vznik odpovědnosti je, aby byl nezletilý schopen ovládnout své jednání a posoudit jeho následky. Společně a nerozdílně s ním odpovídá ten, kdo je povinen nad ním vykonávat dohled. Žalování by tak měli být jak nezletilí, tak i jejich zákonní zástupci.

Zákon sám neříká, jako tomu bylo v minulosti, od jakého věku je osoba, která nedosáhla zletilosti, odpovědná za způsobenou škodu. Je tedy na soudci, aby uvážil v konkrétním případě, zda nezletilý byl nebo nebyl schopen své jednání ovládnout a posoudit jeho následky. K získání potřebných skutečností je možné provést i jeho výslech. Soudkyně Treglerová k tomu ve své výpovědi uvádí, že většinou se k náhradě škody vyslýchají děti starší dvanácti let, kteří si již mohou být vědomi toho, že se nějaké škody vůbec dopustily.

Jako nejčastější případy, se kterými se v praxi Lucie Treglerová setkává, označuje jízdy na černo v autobusech a tramvajích. Problém v těchto situacích spatřuje v tom, že rodiče se často dozvídají o tom, že dítě něco provedlo, až obdržením platebního rozkazu spolu se žalobou. V daných případech není dostatečně zajištěna informovanost zákonného zástupce, který s nezletilým společně odpovídá a tudíž by na to měl mít právo. Navíc by pak jistě většina z nich neskončila před soudem. Pro dítě není těžké celou situaci zatajit. Vede to ovšem jen k jejímu zhoršení.

Podle občanského soudního řádu se vede i řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže dle jeho hlavy III. nazvané Řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. Zde se řeší činy jinak trestné spáchané nezletilými, kdy je stanovena horní věková hranice, tedy patnáct let. Cílem takového řízení je najít východisko z dané situace, pomoci rodině a nezletilému, aby se to již neopakovalo. Dítě je zde účastníkem a jedná samo za sebe. Soud pro mládež má povinnost ustanovit mu pro řízení jako opatrovníka advokáta, který zde ovšem nevykonává klasickou funkci, tedy neobhajuje, pouze dohlíží na hájení jeho práv, komunikuje s nezletilým a jeho rodinou. Jinak se prakticky neberou na nezletilého žádné ohledy. Jedná se přímo v jednací síni, v taláru, jako s pachatelem, přítomni případnému výslechu, či povinnému zjištění názoru ve věci jsou všichni účastníci. Jinak je však řízení neveřejné. Nelze tak uvést jméno a příjmení dítěte na vývěsce jednací síně ani nikomu podávat informace. Uvádí se tak pouze jednací číslo věci.

²⁰⁹ § 422 občanského zákoníku.

Praxe výslechu nezletilých je samozřejmě různorodá. Liší se nejenom podle toho, v jakém řízení se provádí a jaké postavení zde vyslýchaný má, důležitým kritériem je i rozumová a mravní vyspělost nezletilého či zkušenosti a znalosti vyslychajícího. Výše uvedené skutečnosti se tak snaží praxi alespoň obecně popsat a přiblížit její možnou podobu.

6. R OZHODOVÁNÍ

Ani rozhodování soudu ve věcech nezletilých není zbaveno jistých odlišností od běžného postupu, které jsou dány právě účastí osob mladších osmnácti let v těchto řízeních. Hovoříme zde hlavně o problematice požadavku na rychlost řízení, jeho řešení dohodou a u některých i možnost změny rozsudku bez návrhu. Následující text se týká meritorních rozhodnutí, tedy rozhodnutí ve věci samé.

6. 1. Požadavek rychlosti

Je všeobecně přijímáno, že věci, které se dotýkají nezletilých dětí, by měly být soudem projednány a o nich rozhodnuto, co nejrychleji. Rovněž právní předpisy se snaží tento požadavek vyjádřit, ať už obecně nebo konkrétně u některých řízeních.

Obecná úprava v občanském soudním řádu stanoví postup soudu tak, že jakmile bylo řízení zahájeno, postupuje v něm soud i bez dalších návrhů tak, aby věc byla co nejrychleji projednána a rozhodnuta²¹⁰. Jedná se o vyjádření tří zásad civilního procesu, a to zásady oficiality, jednotnosti řízení a hospodárnosti řízení. Právě tato poslední zásada, vyjadřující požadavek, aby činnost soudu směřovala k rychlému rozhodnutí, platí v případech řízení, jichž se nezletilý účastní, více než kde jinde. Ovšem není to pouze z důvodu hospodárnosti, ale hlavně ochrany dítěte před prodlužováním nepříjemné životní situace, která je zpravidla důvodem soudních řízení týkajících se ho.

Povinnost rychlého projednání věci je vyjádřen na mezinárodní úrovni v Evropské úmluvě o výkonu práv dětí²¹¹, která ve svém čl. 7 uvádí, že v řízení, které se týká dítěte, je soudní orgán povinen konat rychle, aby nedošlo ke zbytečným průtahům.

Posílení požadavku na urychlené projednání a rozhodnutí návrhu pak nalezneme v ustanovení občanského soudního řádu upravujícího řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. Zde se stanoví, že soud je v tomto případě povinen rozhodnout přednostně a s největším urychlením. Je to z důvodu existence společenského zájmu na účinném řešení situace dětí zanedbávaných svými rodiči a vhodných k osvojení.²¹²

²¹⁰ § 100 odst. 1 občanského soudního řádu.

²¹¹ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č.54/2001 Sb. m. s.

²¹² Bureš, J., Drápal, L., Krémář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck,

Podobné vyjádření nalezneme i v trestněprávní oblasti dotýkající se nezletilých. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže ve svých základních zásadách stanoví, že každé dítě mladší patnácti let nebo mladiství, nestanoví-li tento zákon jinak, má právo na to, aby jeho čin byl projednán bez zbytečného odkladu a v přiměřené lhůtě soudem pro mládež.

Průtahy nejsou příjemné v žádném řízení bez ohledu na jeho účastníky. V případě, že se však věc dotýká nezletilých, existuje o to větší snaha zbytečně ji neprodlužovat. Už sama situace, v níž se dítě nalézá, zpravidla zanedbávání ze strany rodičů, hádky okolo rozvodu apod., nejsou příjemné a pro dítě vhodné. Proto soud musí postupovat v řízení tak, aby rozhodl v co nejkratší době a vyřešil tak situaci co nejrychleji.

6. 2. Řešení dohodou

Podle občanského soudního řádu mohou účastníci skončit řízení soudním smírem²¹³. Musí to však připouštět povaha věci. To je spojeno s možností účastníků disponovat s předmětem řízení. Protože ale v případě nesporných řízení, jichž se nezletilý účastní nejčastěji, je dispoziční volnost omezena zákonem, není možné smír uzavřít. Neznamená to však, že se vylučuje dohoda stran schválená soudem.

V řízeních dotýkajících se nezletilých dětí, zejména pak oblast péče soudu o nezletilé, je naopak vhodné, aby rodiče dospěli k dohodě, kterou následně soud schválí. Její význam, na rozdíl od soudního smíru, lze spatřovat hlavně v tom, že v rámci rodiny umožňuje uklidnění atmosféry, opětovné navázání vztahů, dává prostor k větší toleranci, porozumění. Má tedy význam psychologický.

Na druhou stranu soud nemá povinnost takovou dohodu schválit. Musí však své rozhodnutí pečlivě zvážit. Zpravidla by k tomuto kroku měl přistoupit pouze tehdy, odporuje-li dohoda zájmům dítěte, neboť soud má povinnost rozhodovat v záležitostech týkajících se dítěte, vždy v jeho zájmu^{214, 215}. Proto také v těchto případech musí zjišťovat skutkový stav věci v takovém rozsahu, jaký je potřebný pro autoritativní rozhodnutí soudu ve věci samé, nikoli jen pro

2006, s. 895.

213 § 99 občanského soudního řádu.

214 čl. 3 Úmluvy o právech dítěte.

215 Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007, s. 499.

posouzení, zda není smír v rozporu s právními předpisy, jako je tomu v případech uzavírání soudního smíru. Rozhodně se nemůže spokojit jen se shodným tvrzením účastníků.

Smírné řešení by mělo být ve věcech, u nichž je to možné, vždy cílem soudu. Má se za to, že zabrání pokračování ve sporu, neboť ten teoreticky dohoda stran uhasíná. V případě věcí, dotýkajících se nezletilých, sice může dohoda vzniknout a soud by o ni měl usilovat, na druhou stranu se s ní nesmí spokojit, ale zajistit, aby věc byla vyřešena v nejlepším zájmu dítěte. Jedná se tak o další specifikum od ostatních občanskoprávních řízení z důvodu účasti osoby nezletilé.

6. 3. Změna rozsudku

Další specifikum v některých řízeních, která se týkají nezletilých, je možnost změnit rozsudek i bez návrhu, změní-li se poměry. Jedná se o jednu z výjimek z pravidla, že pravomocné rozhodnutí je zásadně nezměnitelné²¹⁶.

Občanský soudní řád připouští přímo změnu rozsudku, změní-li se poměry, pouze v několika případech. Jako první uvádí tuto možnost u rozsudku odsuzujícího k plnění v budoucnu splatných dávek nebo k plnění ve splátkách. Je to však možné jen na návrh²¹⁷.

Pro řízení dotýkající se nezletilých je pak důležité až následující ustanovení zákona, které výslovně uvádí, že u rozsudku o výchově a výživě nezletilých dětí a o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo o pozastavení jejího výkonu je možné takovouto změnu provést i bez návrhu²¹⁸. Důvodem tu bezesporu je, aby mohl soud zajistit nejlepší zájem dítěte, i když zde není podán návrh oprávněnými navrhovateli. Na druhou stranu je třeba zdůraznit, byl-li v těchto případech návrh podán, soud o něm rozhodne, není jím však vázán.

Ke změně rozsudku pak může dojít ještě v jiných případech. Podmínkou tu opět je, že se podstatně změnily poměry. Jde o případy, kdy je rozsudek ze zákona vydáván s výhradou změny poměrů²¹⁹ nebo v nichž to výslovně stanoví zákon.

Pokud jde o změnu poměrů, platí, že nestačí, aby byla pouze dočasná nebo nevýrazná. Musí jít o podstatnou změnu poměrů, které byly rozhodující při původním rozhodování. V případě

216 Další výjimkou jsou mimořádné opravné prostředky.

217 § 163 odst. 1 občanského soudního řádu.

218 § 163 odst. 2 občanského soudního řádu.

219 Například v případě věcí dotýkajících se nezletilých jde o rozsudek, jímž soud určil, že k osvojení dítěte není třeba souhlasu rodičů.

rozsudků o výživném pro nezletilé dítě je dobré uvést, že při posuzování změněných poměrů je třeba přihlížet ke všem okolnostem umožňujícím odůvodnit změnu výživného.

Změna rozsudku se připouští od doby, kdy se změnily poměry, pokud zákon nestanoví jinak. V případě rozhodnutí o výživném pro nezletilé dítě se přitom při určování doby, od níž se původní rozhodnutí mění, přihlíží pouze k tomu, od kdy se poměry změnily, nikoli k okamžiku podání návrhu apod.

Při rozhodování v těchto případech platí rovněž zásada, že pro rozsudek je rozhodující stav v době jeho vyhlášení²²⁰. Z toho mimo jiné vyplývá, že předchozí rozsudek nelze změnit, pokud poměry, které byly rozhodující při původním rozhodování, zůstaly doposud stejné a ke změně má dojít až v budoucnu.

Pokud soud shledá, že poměry se podstatně změnily a následně rozsudek změní, musí ve výroku výslovně vyjádřit, že se jedná o změnu původního rozhodnutí, popřípadě v jakém rozsahu se novým rozhodnutím mění to předchozí.

Důvod, proč zákonodárce připustil možnost změnit pravomocný rozsudek, je třeba spatřovat v existenci případů, u nichž je společenský zájem na jejich správném a skutečnosti odpovídajícím posouzení. V otázkách dotýkajících se nezletilých pak bezesporu tento zájem nalezneme a to vyjádřený v podobě obecné povinnosti soudu jednat v nejlepším zájmu dítěte. A právě pro usnadnění postupu při změně rozhodnutí v těchto případech, aby odpovídala faktickému stavu a zároveň byla vyřešena co nejrychleji, tedy bez čekání na návrh či používání mimořádných opravných prostředků apod., zavedl zákonodárce toto ustanovení.

²²⁰ § 154 odst. 1 občanského soudního řádu.

7. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo přiblížit a shrnout specifika v soukromoprávních řízeních, jejichž účastníkem je osoba nezletilá. Neboli osoba, která nedosáhla osmnáctého roku věku, respektive po dosažení věku šestnácti let neuzavřela se souhlasem soudu manželství.

Nezletilý se tedy může účastnit celé řady řízení patřících do pravomoci soudů v civilním řízení, neboť způsobilost být účastníkem řízení vzniká u fyzické osoby, stejně jako právní subjektivita, narozením. Ne vždy ovšem bývá nezletilý v řízení skutečně přítomen. Kromě některých v zákoně výslovně uvedených případů totiž zpravidla nemá v plném rozsahu procesní způsobilost, neboli způsobilost samostatně jednat před soudem, neboť její nabytí se spojuje až s dosažením zletilosti. Musí tak být v řízení zastoupen. A zejména z důvodu nízkého věku, ve snaze zajistit nejlepší zájem dítěte, se jeho přímá účast nevyžaduje, není-li to nezbytně nutné např. ke zjištění názoru nezletilého, nebyla-li věc dostatečně objasněna jinak.

Pokud jde o zastoupení, nezletilý, jako osoba, která nemůže před soudem samostatně jednat, musí být zastoupen svým zákonným zástupcem. Těmi jsou dle zákona o rodině rodiče, osvojitel, poručník a v případě, kdy nemůže žádný z nich dítě zastoupit z důvodu nebezpečí střetu zájmů, soudem ustanovený opatrovník. Zástupcem může být i pěstoun a to v rozsahu, jaký mu zákon přiznává, nebo osoba, které byl nezletilý svěřen do výchovy, opět pouze v soudem vymezeném rozsahu.

Nejčastější soukromoprávní řízení, jichž se nezletilý účastní, řadíme mezi řízení nesporná. Nevylučuje to samozřejmě jeho účast v řízení sporném, jako např. řízení o odpovědnosti za škodu. Tato práce se ovšem zaměřila pouze na nejběžnější řízení, která spadají do oblasti nesporných a mají zpravidla svůj hmotněprávní základ v zákoně o rodině.

Hned na prvním místě stojí řízení ve věcech péče soudu o nezletilé označující celou skupinu řízení, pro které je charakteristické, že se v nich jedná o nezletilém dítěti a jeho zájmech. Mezi nejtypičtější řízení z této skupiny pak patří rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí. Z pohledu postavení nezletilého před soudem je pak významné i řízení o přiznání rodičovské zodpovědnosti nezletilému rodiči staršímu šestnácti let, neboť návrh podává sám nezletilý a v řízení není zastoupen opatrovníkem.

Dalším nesporným řízením, kterým se tato práce zabývá, je řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení. To je zajímavé hned ze dvou důvodů. Jednak zákon

uvádí, že na rozdíl od zletilých rodičů, kteří jsou účastníky řízení pouze tehdy, jsou-li zákonnými zástupci dítěte, nezletilí rodiče jsou účastníky vždy. Dále se nezletilým v daném řízení přiznává procesní způsobilost. Zákon však připouští, že soud může rozhodnout o tom, že má být nezletilý rodič zastoupen, pokud nedosáhl šestnácti let.

Konečně řízení o povolení uzavřít manželství je z pohledu postavení nezletilého v civilním řízení zvláštní tím, že návrh podává sám nezletilý, který hodlá uzavřít manželství. Přitom se mu pro toto řízení přiznává procesní způsobilost. Navíc je soud povinen nezletilého jako účastníka řízení vyslechnout o tom, zda skutečně chce vstoupit do manželství, a to v nepřítomnosti ostatních osob, včetně zákonných zástupců, snoubence navrhovatele, jakož i dalších přítomných v jednacím síni. Cílem je získat výpověď bez nátlaku a bezpečně zjistit skutečnou vůli navrhovatele.

Stěžejní část této práce je věnována výslechu nezletilých. Ti mohou být přitom vyslechnuti buď jako svědci, nebo jako účastníci.

Pokud jde o nezletilého v postavení svědka, vztahuje se na něj obecná úprava o výslechu svědků obsažená v občanském soudním řádu. Zákon totiž sám svědka nedefinuje, ale ukládá povinnost dostavit se na předvolání k soudu a vypovídat jako svědek každému, tedy i nezletilému dítěti.

V případě nezletilého účastníka řízení sice rovněž platí obecná úprava o výslechu účastníků jako důkazním prostředku, ovšem za právní základ možnosti vyslýchat osobu mladší osmnácti let a právo takové osoby být slyšena ve všech řízeních, které se jí dotýkají, považujeme článek 12 Úmluvy OSN o právech dítěte. Ten se přitom promítá hned do několika právních předpisů. Stěžejní je tu ovšem § 100 odst. 3 občanského soudního řádu, který ukládá soudu povinnost vždy zjišťovat názor nezletilého dítěte a to ve všech věcech, v nichž je účastníkem, pokud je ovšem schopno své vlastní názory formulovat. Ty pak soud zjišťuje buď prostřednictvím jeho zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, anebo přímo výslechem dítěte. Jakou metodu zvolí přitom záleží na konkrétních okolnostech každého případu.

Zajímavé je, že přistoupí-li soud k samotnému výslechu, může nezletilého vyslýchat i bez přítomnosti jeho zákonných zástupců. To platí i v případě, že názor zjišťuje pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Zájmy dítěte jsou tu tedy kladeny před práva rodičů a jiných osob odpovědných za jeho výchovu. Důvodem této skutečnosti je snaha zabránit situaci, kdy přítomnost blízkých osob, k nimž má dítě důvěru, nechce je zklamat apod., může ovlivnit jeho výpověď a ztížit tak zjištění skutečného názoru vyslýchaného. Ovšem i když se zákonní zástupci

výslechu neúčastní, nelze jim upírat, aby se seznámili s tím, co nezletilý uvedl, zpravidla hned po skončení výslechu. Nejpozději se obsah výpovědi mohou dozvědět prostřednictvím odůvodnění rozsudku.

Ačkoliv se v této práci hovoří o výslechu, nejde vždy o výslech účastnický, ale o zjišťování názoru a přání dítěte a to způsobem, který umožňuje k nim přihlédnout. Zpravidla se tu upřednostňují prostředky méně zatěžující dítě, tedy zjištění jeho názoru prostřednictvím rodičů, a není-li to možné, pak orgánem sociálně-právní ochrany dětí. Výslech před soudem je až poslední variantou. Naproti tomu účastnický výslech spojujeme s případy, kdy se nezletilému účastníku řízení přiznává procesní způsobilost, jako je tomu např. v řízení o určení, zda je třeba souhlasu rodičů dítěte k jeho osvojení či řízení o povolení uzavřít manželství. Zde se přitom na vyslychaného neberou žádné zvláštní ohledy, i když jde o osobu nezletilou, a výslech tak probíhá při klasickém soudním řízení.

Pokud jde o zvláštnosti při výslechu nezletilých, práce se jim věnovala jak z psychologického hlediska, tak z pohledu praxe. Zaprvé upozorňuje na aspekt sugesce, neboť děti bývají snadněji ovlivnitelné než dospělí. Proto je v těchto případech zdůrazňován zákaz kladení sugestivních otázek. Dále má při výslechu význam vnější prostředí jakož i celková atmosféra výslechu. Na rozdíl od strohé kanceláře vyvolávající úzkost a obavy, by měly být zřízeny speciální místnosti, které by umožnily i navázání prvního kontaktu s dítětem. Sama atmosféra však leží hlavně na vyslychajícím. Právě na jeho jednání závisí, zda se nezletilý uvolní a začne spolupracovat.

Z pohledu praxe je třeba zmínit, že výslechy provádí převážně okresní soudy. Krajské soudy ve věcech dotýkajících se nezletilých rozhodují až jako odvolací orgány a většinou tak k dokazování výslechem již nepřistupují, neboť by se jednalo o nadměrnou zátěž pro dítě, které si zpravidla po dlouhé době událost již nepamatuje, nebo s projednávanou věcí má spojené nepříjemné zážitky, jež není vhodné znovu vyvolávat.

Pokud má dojít k výslechu nezletilého, hraje při volbě způsobu jeho provedení významnou roli hlavně věk vyslychaného, respektive rozumová vyspělost s ním spojovaná, neboť přesné věkové hranice nikde stanovené nejsou. Sami soudci si v praxi pro tyto případy nezletilé rozdělují do tří skupin a to na děti předškolního věku, dále děti školního věku do 12 až 15 let a děti starší od 15 do 18 let. Přitom u první skupiny se zpravidla nechává výslech na orgánu sociálně-právní ochrany dětí, neboť by zde špatně docházelo k navázání kontaktu, protože malé děti mívají už jen z budovy soudu strach a se soudcem pak většinou nekomunikují. Platí ovšem,

že v případě nejmenších dětí se práce s nimi přenechává odborníkům z oblasti psychologie. Ovšem určité psychologické znalosti musí mít i pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí a soudce. U druhé skupiny se výslech provádí zpravidla mimo jednací síň, v kanceláři, kdy soudce není oblečen v taláru a účasten je jen pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který zde pouze plní funkci svědka, jež potvrdí, že dítě uvedlo, co je v protokolu zapsáno. Konečně u třetí skupiny se většinou postup neliší od běžného provádění výslechu, tedy v jednací síni, soudce je oblečen v taláru jako při klasickém soudním řízení.

I v případě zjišťování názoru nezletilého orgánem sociálně-právní ochrany dětí hraje svou roli prostředí. I když se může jevit jako nejvhodnější místo k provedení pohovoru domov, opak je pravdou. Vzhledem k tomu, že většina případů je spojena s nějakým problémem v rodině, přítomnost rodičů, i když v jiné místnosti, může výpověď dítěte ovlivnit. Proto není ideální ani provádět pohovor na oddělení orgánu sociálně-právní ochrany dětí, neboť i sem musí nezletilého někdo přivést, zpravidla rodič, a dítě si je jeho blízkosti vědomo. Nejlepší se tak jeví zjišťovat názor dítěte ve škole, kterou navštěvuje, vzhledem k tomu, že se jedná o prostředí jemu známé a rodiče tu nejsou přítomni. Pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí totiž nemají povinnost je předem informovat o tom, že pohovor proběhne a kdy proběhne. Dítě se tak zpravidla vyhne zbytečnému stresování předem z toho, co ho čeká, i z případného ovlivňování rodičů, jak odpovídat apod.

Pokud jde o průběh zjišťování názoru dítěte, skládá se z několika částí. Nejprve je třeba navázat kontakt. Proto se začíná s rozhovorem na jiné téma. Pokud nezletilý spolupracuje, postupně se přechází na otázky k situaci v rodině a zjišťují se jeho přání i obavy. Po získání potřebných informací dochází k návratu k volnému rozhovoru, aby se atmosféra opět uvolnila. Nakonec následuje rozloučení.

Poslední část této práce je věnována rozhodování ve věcech nezletilých, neboť i zde nalezneme řadu zvláštností od běžného postupu. Velký důraz je v těchto případech kladen na rychlost projednání a rozhodnutí věci, zejména z důvodu ochrany dítěte před prodlužováním nepříjemné životní situace, která je v řízení zpravidla řešena.

Dále práce upozorňuje na to, že i když není možné v řízeních dotýkajících se nezletilých uzavřít smír, nevylučuje se řešení dohodou. Naopak nalezení shody mezi stranami má řadu pozitiv, hlavně psychologických, jako např. opětovné navázání vztahů, prostor k porozumění apod. Na druhou stranu soud není povinen dohodu schválit, neboť jeho úkolem je zajistit, aby

věc byla vyřešena v nejlepším zájmu dítěte.

Poslední zvláštnost pak nalezneme v možnosti změny rozsudku u některých řízení týkajících se nezletilých i bez návrhu, pokud se změnila poměry. Jedná se o výjimku z pravidla, že pravomocné rozhodnutí je zásadně nezměnitelné. Jde přitom o rozsudek o výchově a výživě nezletilých dětí a o přiznání, omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo o pozastavení jejího výkonu. Změna rozsudku se připouští i v jiných případech, jako u rozsudků vydávaných s výhradou změny poměrů nebo u nichž to výslovně stanoví zákon. Důvodem k této výjimce je bezesporu opět zajištění nejlepšího zájmu dítěte.

Skutečnost, že účastníkem soukromoprávního řízení je osoba nezletilá, má za následek řadu zvláštností oproti běžnému řízení. Důvod jejich existence přitom spatřujeme ve snaze zajistit vyšší ochranu dítěte v soudním řízení. I když nejde o problematiku často probíranou v médiích, neznamená to, že by současný stav byl bezvadný a nepotřeboval jistých vylepšení. Spíše naopak. Případů s účastí nezletilých totiž není právě málo a rozhodně jich ani neubývá. Proto se problematikou soudnictví ve věcech nezletilých zabýval v březnu 2008 i Výbor pro práva dítěte při Radě vlády pro lidská práva, který dospěl k závěru, že změny v této oblasti jsou nutné. Zaměřil se přitom i na některá témata probraná v této práci.

Jednak požaduje zkvalitnění odborného vzdělávání soudců a jejich specializace a to nejen na úrovni okresních soudů, jako je tomu dnes, ale i krajských. Cílem je, aby v citlivých případech, kdy jsou porušována práva dítěte, byla rozhodnutím soudu více zajištěna ochrana dítěte, s ohledem na jeho zájem.

Výbor ovšem poukázal i na nerovné postavení nezletilého před soudem, neboť ve velké většině případů je zastupován opatrovníkem, který je zpravidla z řad pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Naproti tomu ostatní účastníky řízení často zastupují zkušení právníci, což je staví do výhody.

Konečně ani otázka výslechu nezletilého nezůstala beze zmínky. Výbor spolu se zástupci Soudcovské unie a ministerstva spravedlnosti řešil, jak účinně a bez negativních zásahů do psychiky dítěte zjišťovat jeho názor. Dospěl k závěru, že soudce má výslech provádět v neformálním prostředí, např. speciálně upravených pracovnách. Sama práce ovšem ukazuje, že soudci v praxi dle možností již takto postupují, i když to prozatím nebylo právní úpravou předepsáno.

Výbor se rovněž shodl na tom, že nabídne spolupráci Justiční akademii zajišťující průběžné vzdělávání soudců, aby v jejich vzdělávacích programech bylo dostatečně zajištěno vzdělání v

práci s dítětem jako s účastníkem řízení.

Vedle navrhovaných změn však Výbor přichází i s novinkami. Například podporuje ustanovení zákona, dle kterého soud může ve věcech péče o nezletilé děti uložit účastníkům sporu mimosoudní smírčí či mediační jednání nebo rodinnou terapii.

Zda ke změnám dojde a jaká bude jejich konečná podoba, to je prozatím věcí budoucnosti. Ovšem zajištění vyšší ochrany nezletilého v soudním řízení patří mezi významné zájmy společnosti, proto je jen otázkou času, kdy se současná úprava, tak jak je v práci popsána, novým požadavkům přizpůsobí.

SENAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura:

- Bakalář, E. a kol. Rozvodová tematika a moderní psychologie. Praha: Karolinum, 2006
- Bakalář, E., Klégrová, J. Dětské psychické potřeby. Zdroj: www.iustin.cz
- Bezouška, P. Malá glosa k rozsudku pro zmeškání. Zdroj: www.iuristic.cz
- Bureš, J., Drápal, L., Krčmář, Z. a kol. Občanský soudní řád. Komentář. I. díl. 7. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006
- Císařová, D., Fenyk, J. a kol. Trestní právo procesní. 4. vydání. Praha: Linde, 2006
- Čírtková, L. Forenzní psychologie. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2004
- Čírtková, L., Červinka, F. Forenzní psychologie. Praha: SUPPORT, 1994
- Holub, M. a kol. Odpovědnost za škodu v právu občanském, pracovním, obchodním a správním. Praha: Linde, 2004
- Holub, M., Fiala, J., Bičovský, J. Občanský zákoník. Poznámkové vydání s judikaturou a literaturou. Praha: Linde, 2006
- Holub, M., Nová, H., Hyklová, J. Zákon o rodině. Komentář a předpisy související. 7. vydání. Praha: Linde, 2005
- Jelínek, J., Melicharová, D. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže s poznámkami a judikaturou. Praha: Linde, 2004
- Kacafirková, M.: Výslech nedospělých a mladistvých osob v trestním řízení. Právo a rodina 2000/10 a 2000/11
- Knappová, M., Švestka, J. a kol. Občanské právo hmotné III. 3. vydání. Praha: ASPI, a.s., 2002
- Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné I. 4. vydání. Praha: ASPI, a. s., 2005
- Kolektiv autorů. Zaměstnávání občanů se ZPS, důchodců, cizinců, mladistvých a studentů, absolventů škol, žen a dalších kategorií. Český Těšín: Anag, 2003
- Kristková, V. Děti pod ochranou soudů. Zdroj: www.viaiuris.pilaw.cz
- Madar, Z. a kol. Slovník českého práva. 3. vydání. Praha: Linde, 2002
- Novotná, V., Burdová, E., Brabenec, F.: Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář. Praha: Linde, 2003
- Novotná, V., Průšová, L. K vybraným otázkám osvojování dětí. Praha: Linde, 2004
- Plecítý, V., Vrabc, J. Občanské právo procesní. Praha: Codex Bohemia, 1998

- Shelleová, I. a kol. Civilní proces. Praha: Eurolex Bohemia, 2006
- Stavínohová, J., Hlavsa, P. Civilní proces a organizace soudnictví. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2003
- Švestka, J., Jehlička, O. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006
- Winterová, A. a kol. Občanský soudní řád s vysvětlivkami a judikaturou. 3. vydání. Praha: Linde, 2007
- Winterová, A. Civilní právo procesní. 3. vydání. Praha: Linde, 2004

Internetové zdroje:

- www.brainteam.cz – Havlíček Brain Team
- www.mvcr.cz - Ministerstvo vnitra
- portal.justice.cz – Oficiální server českého soudnictví
- www.iustin.cz – Spravedlnost dětem
- www.vlada.cz - Vláda České republiky
- www.epravo.cz
- www.iuristic.cz
- www.rovnopravnost.cz
- www.viaiuris.pilaw.cz

PŘÍLOHA Č. 1:

Výpověď o praxi výslechu nezletilých v občanskoprávních řízeních

Pokud budeme hovořit o výslechu nezletilého dítěte, týká se to okresních soudů, protože krajské soudy v těchto záležitostech jednají pouze jako soudy odvolací a dokazování výslechem už neprovádí. Tato záležitost je pak jednak na OSPOD (Orgán sociálně právní ochrany dětí Městského úřadu) a na soudci samotném, žádné oficiální předpisy ani žádný zákon o tom, jak má výslech dítěte vypadat, neexistuje. Každý soudce v tomto směru vychází ze svých vlastních zkušeností a své znalosti psychologie. Co se týče dětí, rozdělujeme je u našeho soudu na děti předškolního věku, děti školního věku do 12 - 15 let a děti starší od 15 do 18 let.

V souvislosti s rozvodem manželství, respektive s úpravou poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu manželství, je někdy zapotřebí dítě vyslechnout a to zejména pokud rodiče nejsou schopni se o výchově dítěte dohodnout. Základní výslech provádí orgán sociálně-právní ochrany dětí, ale někdy je skutečně zapotřebí, aby soudce provedl výslech dítěte ještě samostatně, protože někdy nelze tomu, co orgán sociálně-právní ochrany dětí napíše, tak zcela věřit. Proto je lepší si informace ověřit.

Co se týče výslechu dětí předškolního věku, tam se většinou nechává výslech na OSPOD a případně na znaleckém posudku, protože tyto děti mají z budovy soudu a vůbec z jakéhokoliv takového úřadu svým způsobem strach a většinou se soudcem nekomunikují.

Děti školního věku si samozřejmě zveme mimo soudní jednání, to znamená většinou do kanceláře, ne tedy do jednací síně. Soudce nesedí v taláru a tento výslech se koná pouze za přítomnosti dítěte a zástupce OSPOD, který však do tohoto výslechu nijak nezasahuje. Je zde pouze jako svědek, aby mohl potvrdit, že skutečně dítě uvedlo to, co je potom v protokolu zapsáno. Na dítě se žádným způsobem netlačí, to znamená, že rozhodně není vhodné a ani se to u našeho soudu neděje, aby soudce doslova vybafl na dítě, kterého z rodičů má radši a s kým by chtěl žít ve společné domácnosti. Je třeba nejprve s dítětem navázat kontakt, to znamená např. zeptat se ho, kam chodí do školy, jestli má nějaké koníčky, co se mu ve škole líbí, co mu jde, co mu nejde, a pomalu, postupně se ptát na situaci v rodině, tedy s kým tráví více času, kdo se mu více věnuje, kde třeba byli naposledy společně na výletě a s kým, a tímto postupným dotazováním si zjistit oklikou, zda dítě má větší vztah k jednomu z rodičů nebo má stejně rádo rodiče oba. Většinou děti předškolního věku nemají vyhraněný názor, mají rády oba rodiče a situaci, která se děje, příliš nerozumí.

Pokud jde o děti starší, tedy nad 12 let, tam dává většinou soud na jejich názor, protože ho mají již vyhraněný a vědí, co se v rodině děje. Také rodiče se snaží jim situaci již vysvětlit a tyto děti jsou schopné jí pochopit, takže se zpravidla jednoznačně vyjádří, zda tedy chtějí žít s jedním z rodičů, s druhým z rodičů nebo zda by pro ně byla vhodná střídavá péče.

Dále co se týče dětí tedy školního věku, protože jak jsem uvedla, děti předškolního věku nevyslycháme, protože to by muselo jít skutečně o něco zásadního, k čemu by se soudce měl zaměřit, aby výslech uskutečnil, protože tyto děti, jak jsem uvedla, většinou nekomunikují.

Pokud se tedy vyslychá dítě školního věku, rodiče k výslechu přizvání nejsou a po skončení výslechu jsou jen seznámeni s tím, co dítě uvedlo. Je to vhodnější, neboť některé děti se před rodiči bojí říci, co si skutečně myslí. Pokud jde pak o dítě staršího věku, přibližně tedy od těch 12 let, dává se mu podepsat ještě protokol o výslechu, který si může přečíst, případně ještě něco doplnit nebo říci s čím nesouhlasí. Protokol také podepíše zástupce OSPOD a soudce.

V některých případech, což se týká dětí nad 15 let, se vyslychá v jednacím sále v taláru při klasickém soudním řízení, ale rodiče se opět tohoto výslechu neúčastní, až po protokolaci a zápisu jsou potom seznámeni s výslechem dítěte.

Z celé záležitosti plyne, že děti jsou vyslychány zásadně v pracovní době soudu, a jak jsem uvedla, tak děti do 15 let jsou vyslychány mimo jednání, mimo jednacím sál, tedy v kanceláři soudce bez taláru, pouze tedy děti starší 15 let jsou vyslychány v jednacím sále. Takže je zřejmé, že malé děti jsou vyslychány dopoledne nebo ještě po obědě, ale rozhodně ne v odpoledních a pozdních hodinách.

Co se týče výslechu, soudy k němu přistupují také tehdy, pokud se objevují rozpory mezi tvrzeními rodičů a zároveň výpovědí dítěte třeba před pracovníkem OSPOD. Může se stát, že jeden z rodičů tvrdí, že dítě např. k druhému z rodičů nechce, nemá ho rádo, druhý rodič tvrdí, že to není pravda, naopak nasazuje na rodiče druhého. Takže za této situace je vhodné, aby si soudce dítě vyslechl sám, obzvláště je to pak třeba, pokud např. dítě s pracovníkem OSPOD nechce komunikovat a nebo se zjistí, že tvrdí opět něco jiného, např. že má rad oba rodiče a proti ani jednomu z nich neuvádí žádné údaje. Pokud jsou značné rozpory mezi rodiči, nejsou ochotní a schopni se dohodnout, tak u starších dětí je výslech naprosto nezbytný.

Stejným způsobem se vyslychají i nezletilé děti, pokud jsou jejich poměry pro dobu po rozvodu již pravomocně upraveny a některý z rodičů podá návrh na změnu výchovy, to znamená, že např. otec požaduje, aby dítě bylo svěřeno do jeho výchovy, neboť má výhrady k péči matky, pak samozřejmě pokud je dítě schopno svým věkem a rozumovými schopnostmi se k této situaci vyjádřit, znovu tedy soud dítě vyslechně stejným způsobem, jak bylo shora řečeno.

Co se týče dalších ustanovení ohledně nezletilých v zákoně o rodině, je dána možnost nezletilému staršímu 16 let povolit uzavření manželství, samozřejmě se k tomu vyslyší tato nezletilá osoba jako účastník řízení, tedy v jednací síni v taláru, ale toto řízení se opravdu týká pouze povolení uzavření manželství, takže potom ve výroku rozhodnutí se uvádí, že nezletilému tomu a tomu se povoluje uzavřít manželství s tou a tou osobou, datum narození, bydliště atd. V podstatě to neznámá, že nezletilý se tím stává zletilým. Až samotným uzavřením manželství nezletilého tímto nabývá zletilosti. Pokud ovšem v českém právním řádu, tam kde právní předpis vyžaduje plnou způsobilost k právním úkonům, osoba která nabytá zletilostí uzavřením manželství, tuto způsobilost má, ale pokud se v právním řádu hovoří jasně o hranici 18 let, tak tato osoba ač je zletilá uzavřením manželství, tak oprávněná vystupovat v těchto vztazích, kde je podmínka 18let, není.

Podobná situace je i v případě přiznání rodičovských povinností, kdy tedy nezletilý, který dosáhl věku 16 let a má předpoklady pro výkon práv a povinností rodičovské zodpovědnosti, může soud požádat o přiznání této rodičovské zodpovědnosti ve vztahu k péči o dítě. A zase znovu výrok rozhodnutí se týká pouze přiznání rodičovské zodpovědnosti ke konkrétnímu dítěti. Opět to neznámá, že nezletilý rodič je nyní v občanskoprávních vztazích či jiných vztazích zletilý. Znamená to pouze, že se může o dítě starat a může být dítě svěřeno do jeho výchovy. Může se tedy o něj osobně starat, zajišťovat jeho běžnou výživu a zdravotní péči, ale podle výkladu nezletilý rodič není zákonným zástupcem svého dítěte a nemůže tedy jednat jeho jménem. Za tímto účelem se potom vždy určuje kolizní opatrovník.

V těchto řízeních se dotyční nezletilí rodiče také vyslyší jako účastníci řízení a v podstatě se na ně žádné ohledy při výslechu v tomto směru neberou.

Dále mohou být děti vyslyšány při řízení o osvojení a to pouze ty, které jsou podle § 67 ZR schopni svoji vyspělostí posoudit dosah osvojení, většinou tedy děti nad 10 let, kteří jsou povinni udělit souhlas s osvojením. Především se ale vyslyší prostřednictvím pracovníků OSPOD. Soudce výslech provádí jen výjimečně, např. když dítě nechce dát souhlas s osvojením a není zřejmé proč. S takovým případem jsme se však zatím nesetkali. Většinou se osvojují maličké děti z kojeneckých ústavů nebo např. osvojuje dítě manželky nového manžela matky, kde dítě je většinou s tímto řešením již seznámeno.

Co se týká postavení nezletilých v občanskoprávním řízení, jejich postavení se zejména týká odpovědnosti nezletilého za škodu a to podle paragrafu 422 občanského zákoníku, kde tedy nezletilý odpovídá společně a nerozdílně se svým zákonným zástupcem nebo jinou osobou, která je povinna vykonávat nad ním dohled. To znamená, že žalování by měli být jak nezletilí tak

jejich zákonní zástupci. Je třeba při posuzování situace v konkrétních případech vždy uvážit, zda nezletilý byl schopen své jednání ovládnout a posoudit jeho následky, to znamená zda tedy s ohledem na věk mohl vědět, že někde působí škodu, či nikoli. Nejčastější případy, se kterými se setkáváme jsou jízdy na černo tramvají či autobusem nezletilých dětí, a tam co se týče dětí starších 15 let, kteří již vlastní občanský průkaz, tak dopravní podnik nechává podepisovat tuto osobu hlášení o přestupku, ale podle mého názoru by toto, pokud se jedná o nezletilé dítě, měli nahlásit jeho zákonnému zástupci, tedy pokud ho samozřejmě dítě označí. Tady se stává, že děti poukážku a vůbec to, že jely na černo, před rodiči zatají a nakonec to dopadne tak, že rodiče se o protiprávním jednání svého dítěte dozvědí až z platebního rozkazu, který obdrží společně se žalobou, protože platební rozkaz se za této situace doručuje zákonným zástupcům nezletilého.

Co se pak týče výsledku dítěte v takovém to soudním řízení, opět je samozřejmě nutno rozlišit v jakém věku dítě je a zda je schopno vůbec posoudit čeho se dopustilo. Ve své vlastní praxi jsem se setkala se situací, kde dvě 6-ti leté holčičky mincí poškodily vozidlo a pojišťovna se domáhala na rodičích a dětech náhrady škody, tak v tomto případě jsem děti vůbec nevyslychala, protože tam jsem dospěla k závěru, že vyslychat 6-ti leté holčičky k něčemu, co si zřejmě už asi nepamatují, je nadbytečné. Většinou se k náhradě škody vyslychají děti starší 12 - ti let, kteří se tedy již mohou být vědomy toho, že se nějaké škody dopustily.

Rozsudek doručujeme podle věku dítěte, pokud se jedná o dítě starší 15-ti let a má již svůj občanský průkaz, tak se písemnosti doručují jednak tomuto nezletilému, jednak rodičům v případě jiným zákonným zástupcům. Pokud se jedná o dítě mladší 15 let, který nemá doklad totožnosti, doručuje se pouze rodičům nebo jiným zák. zástup.

Pokud jde o případy trestné činnosti nezletilých, řeší se dle zákona č. 218/2003Sb. Spodní věková hranice zde určena není, horní hranice je pak 15 let. V tomto řízení se řeší činy jinak trestné, kde nezletilý, jako účastník, stojí sám za sebe a jedná se s ním přímo v jednacím síni, v taláru, jako s pachatelem a přítomni jsou i všichni ostatní účastníci řízení, včetně rodičů. Účastníky jsou tedy rodiče nebo jiní zákonní zástupci, pokud rodiče nemá, OSPOD, státní zástupce a opatrovník, který se nezletilému ustanovuje soudem z řad advokátů. Advokát zde však nevykonává klasickou funkci advokáta, pouze dohlíží na hájení jeho práv, komunikuje s rodinou a nezletilým pachatelem.

Účelem tohoto řízení je najít východisko, pomoci rodině i nezletilému, aby se situace neopakovala. Soud může nezletilému uložit pouze tři sankce:

- zařazení do programu SVP (středisko výchovné péče)
- dohled probačního úředníka

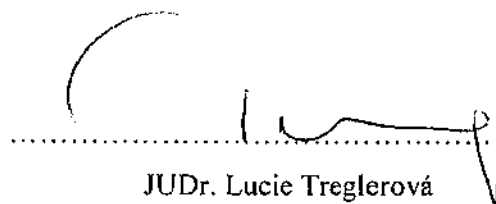
- ochranná výchova (pouze při nejzávažnějších činech jako vražda apod.)

Jednání zde probíhá neveřejně, nelze tak uvádět jméno, příjmení dítěte na vývěsce jednacích síní, nelze nikomu podávat informace, tedy ani médiím. Je uvedeno pouze jednacím číslem věci.

V rozsudku se samozřejmě již všechny údaje uvádějí, po právní moci rozsudku je možné již i zveřejnění údajů za předchozího souhlasu předsedy senátu soudu, ale je to možné pouze u nejzávažnějších činů, jako vražda, naopak např. u drobných krádeží to není v zájmu dítěte.

Toto řízení není řízením trestním, je vedeno podle OSŘ a to pod spisovými značkami „ Rod“.

V Jablonci nad Nisou dne 27. 8. 2007

JUDr. Lucie Treglerová
Místopředsedkyně okresního soudu
v Jablonci nad Nisou

PŘÍLOHA Č. 2:

Výslech nezletilých orgánem sociálně-právní ochrany dětí

Dotazy a odpovědi:

Od jakého věku provádíte výslech nezletilých dětí?

Věková hranice tady přesně stanovena není. Záleží na rozumové vyspělosti nezletilého, podle ní je pak třeba zvolit vhodnou metodu pohovoru.

Využíváte metod psychologie a jaké?

Bezpochyby jsou zde nutné znalosti vývojové psychologie. Nejčastěji využívané metody v naší práci jsou pak pozorování a rozhovor.

Dáváte přednost domácímu prostředí při výslechu?

Pokud se jedná o rozvody, je to individuální, ale zpravidla ne. Právě doma je v daném případě napětí největší, jsou tam oba, nebo alespoň jeden z rodičů, a i když jsou v jiné místnosti, už to má určitý vliv na nezletilého. Ten má zpravidla strach, že ublíží jednomu nebo druhému rodiči, a nemluví tak úplně otevřeně.

Lepší variantou, ne však nejvhodnější, je výslech u nás na oddělení. I tady totiž rodiče jsou za dveřmi a děti to vědí.

Nejideálnější je pak výslech ve škole, tedy pokud se tam nalezne klidné místo, kde lze výslech provést. Zde nejsou rodiče ani děti předem informováni o výslechu a tak nejsou nezletilí předem stresováni samotným pohovorem, jelikož je to pro ně nová situace, které se obávají, protože nevědí, co mají očekávat, tuší, že budou hovořit na téma, které je v daném okamžiku nejvíce trápí. Navíc nejsou vystavováni zbytečným ovlivňováním rodičů, řešením rozvodové problematiky, prohlubování problémů ve směru, co mají děti říkat, jak se mají u sociální pracovnice chovat apod. (není to tak vždy, ale můžeme to předpokládat) Výslech zde probíhá bez účasti pedagogů.

Účastní se tedy takového výslechu rodiče?

Ne. Na to máme ze zákona právo. Respektive mají na to právo děti, jelikož v zákoně stojí, že děti mají právo být slyšeni...(viz zákon č. 359/99 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, § 8 a novela č. 134/2006 § 8)

Jaké metody využíváte, aby začalo dítě spolupracovat?

Zpravidla začínáme rozhovorem na jiné téma, zeptáme se na zájmové kroužky, školu, sport apod. Prvotně je totiž třeba zajistit dítěti co nejklidnější atmosféru, aby se cítilo pokud možno dobře, a pokud to jen trochu jde bezpečně. Pak je dobrý krok k tomu, aby mohl být proveden kvalitní pohovor s dítětem bez takové zátěže....

Ale i když dítě nehovoří, pozorováním přesto získáme určité informace, které lze využít k další práci.

Poznáte zmanipulování, např. jedním z rodičů?

To je případ od případu. Zpravidla je to patrné, když dítě používá obraty, které jeho věku a rozumové vyspělosti neodpovídají.

Jak často se účastníte řízení o rozhodování o výchově a výživě nezletilých dětí?

Je to naprostá většina případů, tedy pokud se jedná o případy v rámci soudních řízení. Méně časté je pak zastupování v řízení dědickém a v řízení o osvojení.

Setkala jste se s případem osvojení většího dítěte, než kojence, při kterém bylo třeba jeho souhlasu?

Ano. Nejčastěji se jedná o případy, kdy chce dítě osvojit partner rodiče, respektive manžel matky. Nejedná se o klasický proces osvojení v rámci náhradní rodinné péče.

Můžete mi popsat běžný průběh výslechu, jednotlivé etapy atp.

V první části, je třeba navázat kontakt. Je dobré vytvořit klidnou atmosféru a pomalu rozvést volný rozhovor, právě o koníčcích, škole apod.

Pak teprve přejdeme v druhé části k rozhovoru o rodinné situaci. Zjišťujeme představy o budoucnosti, přání dítěte, ale i jejich obavy. Pak je třeba ujistit se o psychické pohodě vyslychaného.

Na závěr se vrátíme opět k volnějším rozhovorům a rozloučíme se.

Odpovědi poskytla paní Jarmila Petrušková z Městského úřadu Jablonce nad Nisou, odbor humanitní, sociálně právní ochrana dětí.

V Jablonci nad Nisou dne 14. 9. 2007

Mgr. Hana Krámská

podpis

MĚSTSKÝ ÚŘAD
Jablonec nad Nisou
- odbor humanitní -
sociálně právní ochrana dětí